

שיטת רש"י בגדרי מוקצה

תוכן:

- א. יסוד איסור כלי שמלאכתו לאיסור הקושיות
האם כשמל"א גזירת כלים \ מוקצה?
- ב. מוקצה מחמת חסרון כיס
האם צריך גם ייחוד מקום?
- ג. תורת כלי
מגופת חבית שנוקדה
שיטת רש"י ותוס' ביסוד מוקצה
ראיות ליסוד זה, מסוגיות נוספות:
כיסוי כלים, חריות של דקל, גרוגרות וצימוקים
- ד. גדר מוקצה מחמת ח"כ ע"פ הנ"ל
- ה. סוגיית 'חוצרות'
 1. הסבר ע"פ דברי החת"ס ודחייתו
 2. הסבר ע"פ המהלך הנ"ל
 3. יישוב הקשים מתחילת המאמר
- ו. סוגיות נוספות ע"פ היסוד הנ"ל:
 1. קינה של תרנגולין
 2. מדוכה קטנה
 3. כלי קיזאי
 4. כלים ודלתותיהן
 5. מוקצה מחמת חסרון כיס
- ז. שיטת הרשב"א
 1. קרני דאומנא
 2. היתר טלטול לרבי נחמיה
 3. מחלוקת אב"י ור"ב בגזירת כלים
 4. שרגא דנפטא
- ח. ההבדל בין רש"י לרשב"א

א. יסוד איסור כלי שמלאכתו לאיסור

בפרק כל הכלים (קכג): מובא המקור לאיסור טלטול כשמל"א¹:

"ת"ר בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת: מקצוע של דבילה, וזוהמא ליסטרן של קדרה וסכין קטנה שעל גבי שלחן. התירו, וחזרו והתירו, וחזרו והתירו, עד שאמרו כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן מסר הגדול ויתד של מחרישה".

נחלקו האמוראים בגבולות האיסור: לדעת רבה ואב"י מותר לטלטל כשמל"א רק לצו"ג ואסור לצו"מ ומחמה לצל. ור"ב סובר שמותר בטלטול לצו"ג ולצו"מ ורק מחמה לצל אסור (שיטה שלישית היא דעת רב יהודה (לעיל קכב): שבפשטות אוסר כלי שמלאכתו לאיסור גם לצוגו"מ, אך לא נעמוד כאן על דבריו).

הקושיות:

בקריאת הסוגיא עולות מספר שאלות:

א. מדוע מותר לטלטל כשמל"א לצורך גופו ולר"ב אף לצורך מקומו. דממ"נ אם מקפיד שלא לטלטל כלי זה לצורך היתר ומחמת כך מסיח דעתו ממנו, אזי גם לצו"ג צ"ל אסור בטלטול, כיוון שמקצה דעתו ממנו. ואם אינו מקצה דעתו מלהשתמש בו בשבת לצורך דבר המותר, א"כ אפילו מחמה לצל יהיה מותר כמו כלי שמל"ה, כיוון שלא הסיח דעתו ממנו ואינו מוקצה.

¹ ר"ת בהם נשתמש במאמר: כשמל"א = כלי שמלאכתו לאיסור. כשמל"ה = כלי שמלאכתו להיתר. לצוגו"מ = לצורך גופו ומקומו. ממח"כ = מוקצה מחמת חסרון כיס.

ב. עוד צ"ב דאם כשמל"א אסור בטלטול מטעם הקצאה, לכאורה לפי רבי שמעון צ"ל מותר בטלטול אפילו מחמה לצל כיוון דר"ש דלית ליה מוקצה.

כשמל"א - גזירת כלים

ובאמת כותב השיטה לר"ן (קכב: ד"ה אלא) שמוקצה וכלי שמל"א הם ב' דינים שונים, וז"ל:

"ומיהו ודאי נראה דאפילו לר"ש דלית ליה מוקצה מודה הוא בכלים שמלאכתן לאיסור שהן אסורין טלטל לצורך מקומן או מחמה לצל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, דלאו משום מוקצה נגעו בהם אלא טלטול הוא שאסרו בשבת בדברים שאין תשמישן רגיל, ומשום הוצאה הוא שגזרו כדאיתא לקמן בפירקין וכו'".

וכ"כ בריטב"א (קכד: ד"ה ולענין הלכה):

"וכלים שמלאכתם לאיסור לצורך גופן ולצורך מקומם מותר בלבד. והא ודאי איתא אפילו לר"ש דלית ליה מוקצה וקיי"ל כוותיה, דכלים שמלאכתם לאיסור לא מידי מוקצה נגעו בהם לאיסור אלא טלטול הוא שאסרו גזירה משום הוצאה וכו'".

מבואר מדבריהם דכלי שמל"א אינו מתורת מוקצה כלל, דכיוון דמיוחד הוא לשימוש מסויים הרי הוא מותר בטלטול לכל השימושים, אלא הוא אסור כיוון שנחמיה לא התיר את איסורו לגמרי ע"מ שיזהרו בהוצאה, ולפי"ד מובן כיצד ר"ש מודה לדין כשמל"א, כיון שאינו קשור לדין מוקצה כלל.

הריטב"א ממשיך ומוכיח דכשמל"א אינו אסור מטעם מוקצה מכך שבתחילה שגזר נחמיה שאפילו כשמל"א יהיה אסור לצו"ג, וודאי שאי"ז מטעם מוקצה, כך כאשר התיר כשמל"א (לרבא ואביי כל אחד כדאית ליה), ואסר מחמה לצל אי"ז מטעם מוקצה, אלא השאיר את גזרתו ע"מ שלא ייכשל העם בהוצאה או בשאר איסורי שבת. כלומר מפשט הגמרא משמע שאין הבדל בין גזירת נחמיה הראשונה לבין היתר חלק מהטלטולים שהתבצע בשלב מאוחר יותר.

וכן נראה בלשון הרמב"ן (קכג: ד"ה הא דאותביה - כן הוכיח בספר ארחות שבת):

"ומדאוקי רבא ואם לאו אין מטלטלין אותה מחמה לצל, ש"מ דיש בה שום, מטלטלת מחמה לצל. ולא אגב שום, שהרי לא אמרו כיכר או תינוק אלא למת בלבד ולא לשאר המוקצין נמי כגון נר וכיוצא בו, אלא מלאכתו לאיסור, כיוון דלית ביה משום הקצאה אלא איסור מלאכתו גורמת לו, כל זמן שהוא משמש היתר מותר וכו'".

ומבואר נמי דכשמל"א אינו מתורת מוקצה, אלא משום גזירת כלים וכריטב"א והשיטה לר"ן².

כשמל"א - מוקצה

אך מצאתי בס"ד בשו"ת הרא"ש (כלל כב אות ח') שכתב:

"בענין מוקצה יש ארבעה דינים: המין הראשון דבר המוקצה מחמת גופו וכו' המין הרביעי דבר המוקצה מחמת מלאכתו כלומר שיש עליו מלאכת איסור כקורנס של נפחים וכו"ב וכו'". הרי לנו שמאחד הרא"ש את כשמל"א יחד עם מוקצה מחמת גופו ושאר סוגי המוקצה, אי"כ לפיו כשמל"א הוי מוקצה כמו עצים ואבנים. וא"כ איסור כלים יסודו מדין מוקצה, וכמו שעצים ואבנים הם מוקצה כיוון שלא הוכנו מבעוד יום, צ"ל דגם כלי שמל"א הוא מוקצה מטעם זה³.

² אך יש להקשות על הוכחה זו מהרמב"ן בסוגיית 'מיטה שייחדה' (מד:): שכתב "ולי נראה דמיטה שייחדה למעות לאו משום מוקצה מחמת איסור נאסרה, דהא כלים שמלאכתן לאיסור מותרין בין לצורך גופן בין לצורך מקומן" ולכאור' הרמב"ן סובר כמו הרשב"א לקמן דלא רק דכשמל"א הוא מוקצה נוסף אלא הוא בכלל מוקצה מחמת איסור, וצ"ע. ושמעתי לתרין דכוונת הרמב"ן היא דמיטה שהיא כשמל"א א"א לומר שנאסרה משום מוקצה מחמת איסור כלומר כיוון שהיא כלי שמלאכה לאיסור, דא"כ כל כלי שמלאכתו לאיסור יוגדר כמוקצה מחמת איסור שזה דבר שאינו נכון דהרי מותרים בטלטול לצורך גופן ומקומן ומוקצה מחמת איסור אוסר בטלטול לגמרי, ודו"ק.

כשיטת הרא"ש ניתן לדייק מראשונים נוספים :

הרשב"א בתשובות (בשו"ת ח"א סימן תר"ו) כתב :

"כל מוקצה בין מחמת איסור וכו' כל שיש תורת כלי עליו מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, ולא אמרינן מוקצה אסור בטלטול אפילו לצורך גופו ומקומו אלא וכו' "

הרשב"א מגדיל לעשות יותר מהרא"ש (שכתב שכשמל"א הוא סוג נוסף של מוקצה) ומכניס את כשמל"א תחת ה'מטרייה' של מוקצה מחמת איסור. כלומר מוקצה מחמת איסור הוא שם כולל לכל דבר שהתקצה מחמת האיסור שעליו בבין השמשות ומתוך כך מוקצה לכל השבת, אך יש סוגי איסורים שונים: ישנם דברים כגון נר דלוק שהתקצו בבין השמשות לכל הטלטולים, וישנם דברים שהתקצו בבין השמשות רק לטלטול מחמה לצל. אך שניהם מוגדרים ככלי שמלאכתו לאיסור.

כמו כן ניתן לדייק דבר זה **מרש"י** (לה): שכתב "חצוצרות- פשוטה ואינה ראויה אלא לתקוע והוי דבר שמלאכתו לאיסור ואסור משום מוקצה". ומכך שהגדיר חצוצרה שהיא כלי שמלאכתו לאיסור כמוקצה משמע דס"ל דאין האיסור משום גזירת כלים. וכן פשטות דברי **הרמב"ם** (פכ"ה) **והב"י** (תחילת ש"ח) שמאחדים את דיני כשמל"א יחד עם דיני מוקצה.

וכרבותינו הראשונים נחלקו ג"כ רבותינו האחרונים. החי"א (כלל ס"ו אות ד') כותב :

"כלים שמלאכתן לאיסור וכו' דמהם מקצה דעתו מחמת איסורן וכו' ולכן אסרו לטלטל אפילו לצורך הכלי שלא ייפסד או ייגנב, ולא התירו אלא אם כן הוא לצורך שבת וכו' דלתשמישים אלו אינו מקצה מדעתו, שהרי גם בחול משתמש בהם לצורך גופם או מקומם"

כלומר החי"א סובר כמו הרא"ש והרשב"א דכשמל"א יסודו מטעם מוקצה.

אכן **הגר"א** בהלכות מילה (יו"ד רס"ו אות ג') חולק וסובר כריטב"א וז"ל :

"וכו' דדוקא בכלי שמלאכתו לאיסור שאינו מוקצה שמוטר לטלטל לצורך גופו ומקומו רק מחמה לצל אסור דהוי שלא לצורך, דאפילו ר"ש דל"ל מוקצה כלל מודה בזה כמ"ש תוספות ספ"ב דשבת שם דאינו מחמת מוקצה וכמו כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל בזה מותר כיוון שמטלטל לצורך, משא"כ במה שאסור לטלטל אף לצורך מקומו..."

הגר"א דן לגבי היתר המשך טלטול מוקצה וסובר דדוקא בכשמל"א אם הרים בהיתר יהיה מותר להמשיך לטלטל כיוון שאינו מוקצה אלא אסור רק מטעם גזירת כלים, אך במוקצה אפילו הרימו בהיתר אחר שגמר את ייעודו יהיה אסור לו להמשיך לטלטל כיוון שהוי מוקצה, וא"כ פוסק דכשמל"א אינו אסור מטעם מוקצה אלא מטעם גזירת כלים [אמנם מה שטען בדעת התוספות זאת, אינו מוכרח ואכמל"ב].

יישוב הקושיות

עתה עלינו ליישב את שיטת הראשונים הסוברת דכשמל"א הוי מוקצה, משתי הקושיות שהבאנו לעיל: על הקושיא הראשונה, (דאם כשמל"א הוי מוקצה, צריך להיות אסור לגמרי, כיוון שהקצה דעתו מיניה) יענה הרא"ש ודעימיה דהוי כעין מוקצה לחצאין דלצו"ג (ומקומו לרבא) מותר, אך מחמה לצל אסור כיוון שאינו מוכן לכך. כלומר, אדם יכול להקצות דעתו רק לחלק מתשמישי החפץ ואילו לתשמישים אחרים של החפץ אינו מקצה דעתו ומותר בשימוש, והדבר מפורש בהחי"א הנ"ל.

³ את הוכחת הריטב"א נראה שידחה הרא"ש שאף שבתחילת גזירת נחמיה שהיו כל הכלים אסורים לא היה זה מטעם מוקצה, דהרי אסור כשמל"א לצו"ג ובוודאי שהוא מוכן לכך מבעוד יום, אך לאחר מכן צ"ל שהתיר את גזרתו לגמרי ונשאר האיסור המקורי לטלטל כשמל"א למה שאינו מוכן לכך (לרבא כדאית ליה ולאביי כדאית ליה) שנגזר עוד בימי שלמה

באופ"א ניתן לומר דבאמת הוי מוקצה גמור דכיוון שאסור מחמה לצל מוקצה דעתו מיניה ואסור אף לצו"ג (וכמו שהקשנו בשאלה) ורק חכמים התירו זאת לצו"ג מפני עונג שבת וכע"ז מצינו בטלטול מן הצד דשרי לצורך עונג שבת לפי חלק מהראשונים.

בענין הקושיא השניה, משיטת ר"ש דלית ליה מוקצה, א"כ כיצד אית ליה כשמל"א?

באמת ה**תורי"ד** (קכג:) כתב שרבא שאסור לטלטל כשמל"א מחמה לצל, זהו רק לפי רבי יהודה! וז"ל: "דבר שמלאכתו לאיסור לצו"ג ולצו"מ אין, אבל מחמה לצל לא- עיין מש"כ וכו' דהא דרבא אליבא דרבי יהודה היא, אבל לר"ש דלית ליה מוקצה אפילו מחמה לצל שרי, אבל ריב"ם כתב דמודה ר"ש בהני, ואין ממש בדבריו"

כלומר דכל איסורי כלים נאמרו רק לדעת רבי יהודה, אבל לר"ש דלית ליה מוקצה מותר לטלטל אפילו מחמה לצל. ולפ"ז כל פרק כל הכלים אשר דן בהיתרי טלטול כשמל"א אינו אליבא דהלכתא!! כשיטה זו נראה שסובר ג"כ המרדכי (פרק כירה סימן שט"ו): "חוץ מן המסר הגדול- מיהו לצורך גופו או לצורך מקומו מותר כדמשמע בפרק כל הכלים וה"ה לנר שהדליקו בו באותה שבת". המרדכי מתיר לטלטל מסר הגדול שהוא מוקצה מחמת ח"כ (כדאיתא לקמן קנז). לצו"ג"מ, ולפ"ז כאשר אמרה המשנה (קכג:) "כל הכלים ניטלים בשבת חוץ מהמסר הגדול" כוונתה דכלי שמלאכתו לאיסור מטלטל טפי ממוקצה מח"כ, וע"כ שמותר לטלטלו אף מחמה לצל. ולפ"ז לר"ש אין איסור לטלטל כשמל"א אפילו מחמה לצל.

כשיטתם משמע ג"כ **מרש"י** בסוגיית חצוצרות⁴ דאיתא שם ג' ברייתות (לה:): "לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות והתניא שופר מיטלטל וחצוצרות אינם מיטלטלין וכו' ותו הא דתניא כשם שמטלטלין את השופר כך מטלטלין את חצוצרות", ותירצה הגמרא: "אלא לא קשיא הא ר' יהודה הא ר' שמעון הא ר' נחמיה". וביארו התוספות (ד"ה והתניא) דרש"י ס"ל דשופר הוא כלי שמלאכתו להיתר וחצוצרות הן כלי שמלאכתו לאיסור. ולפ"ז נחלקו ר"י ור"ש בכלי שמלאכתו לאיסור האם מותר בטלטול מחמה לצל (דכמו ששופר דהוי כלי שמלאכתו להיתר מותר מחמה לצל כך גם חצוצרה לפי ר"ש).

אך **תוספות** (לו. ד"ה הא) ו**המאור** פליגי על התורי"ד והמרדכי וס"ל דכשמל"א אינו תלוי במחלוקת ר"י ור"ש ולכו"ע מותר לצו"ג"מ ואסור מחמה לצל⁵. ולכן הסבירו דשופר דמייירי בברייתא הוא כלי שמל"א ומותר בטלטול לצו"ג"מ, אך בחצוצרה ר"י אסור מחמה לצל "משום דכיוון דלא חזי למלאכת היתר אלא מעט מקצה ליה לגמרי ממלאכת היתר והוי כמיטה שייחדה למעות והניח עליה מעות". ור"ש בזה מתיר לצו"ג"מ כשאר כלי שמלאכתו לאיסור. ומדייק **תוספות רע"א** (סוף פרק כירה) מדברי התוספות דכלי שמלאכתו לאיסור שלא חזי מעט לתשמיש היתר, אלא כל מלאכתו לאיסור יהיה אסור לטלטל לצו"ג"מ גם לפי ר"ש).

ולשיטתם צ"ב מדוע מודה ר"ש בכשמל"א והרי לית ליה מוקצה וכן צ"ב מדוע בכלי שכל מלאכתו לאיסור ואין לו תשמיש היתר בגופו אסור בטלטול אף לצורך מקומו. כדי לענות על שאלות אלו, צריכים להבין ע"פ אלו קריטריונים מגדיר ר"ש חפצים כמוקצה, ולשם כך יש להקדים מספר הקדמות:

⁴ וכך נקטו אחרונים רבים כדוגמת הפנ"י (מה: ד"ה אלא) החת"ס (קכב:) ועוד, אך בהמשך המאמר נוכיח לא כך.
⁵ וכך נפסק להלכה ברמב"ם (פכ"ה, ג-ה) ובשו"ע (ש"ח, ג).

ב. מוקצה מחמת חסרון כיס

לעיל הבאנו את דברי **המרדכי** שמתיר לטלטל מוקצה מחמת ח"כ לצוגו"מ, אך **כל הראשונים** פליגי עליו כגון תוספות (קכג: ד"ה וסכינא) ושו"ת הרא"ש (כלל כ"ב אות ח') שכתבו דאפילו לצו"ג אסור לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס. ומכך שכתבו "אפילו" משמע לא רק לצו"מ, אלא אף לצו"ג אסור. וכן בתוד"ה מיטה לעיל (מד). כתבו להדיא דמוקצה מח"כ לצוגו"מ אסור בטלטול. וכן במאירי: (קכג.) "מוקצה מחמת ח"כ וכו' אסורין אף לצורך גופן ומקומן".

הגמרא מקשה לקמן (קכג.) על דברי רבה שמתיר לטלטל כשמל"א לצוגו"מ:

"איתיביה ב"ש אומרים אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר וכו' מתירין ושוין שאם קצב עליו בשר שאסור לטלטלו (וקשה עליך רבה מדוע אסור לטלטלו והרי הוא כלי שמלאכתו לאיסור)? סבר לשנויי ליה כר' נחמיה, כיון דשמעה להא דאמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב הכל מודים בסיכי זיירי ומזורי דכיון דקפיד עלייהו מייחד להו מקום, ה"נ מייחד להו מקום (והוי מוקצה מחמת ח"כ ולכן אסור לטלטלו)".

ופירשו **תוספות** (ד"ה בסיכי) "בסיכי זיירי ומזורי- פי' בערוך פי' סיכי וכו' ואלו כלים מקפיד עליהם שלא יתעקמו ולא יתפגמו שלא יתקלקלו הבגדים והמשי ומסיח דעתו מלטלטלן" כלומר לדעת תוספות חפץ מוגדר כמוקצה מחמת חסרון כיס כאשר הוא מקפיד עליו שלא לטלטלו, וכיוון שהוא מסיח דעתו, אסור בטלטול אף לצוגו"מ. תוספות לא מזכירים כלל את דברי הגמרא "מייחד להו מקום", אלא מנמקים את סיבת ההקצאה רק ב"כיוון דקפיד עלייהו". ונראה שלשיטתם קביעות המקום איננה הסיבה להיות הדבר מוקצה, אלא מהווה רק סימן לכך שהאדם מסיח דעתו, ולכך לא טרחו לכתוב זאת⁶. ולפי' בחפץ שדרכו להקפיד עליו מלטלטלו אך אין לו מקום קבוע, ג"כ ייחשב כמוקצה מחמת ח"כ כיוון שמסיח דעתו ממנו.

וכן פירש **בעל המאור** (ד"ה וזהו) "שהן מוקצה מחמת חסרון כיס, משום דמיפגמי ומקלקלי", ולא הזכיר כלל את עניין קביעות המקום. וכן **הרא"ש** כאשר מסביר הוא את המשנה (קכג:): כותב: "טעמא דהני משום דקפדי עלייהו שלא יפגמו וכן נמי סכין של מילה ואיזמל של ספרין וסכין של סופרין שמתקנין בהם קולמסין כיוון שמקפידין מלעשות בהם תשמיש אחר אסור לטלטלן בשבת" כלומר הרא"ש מסביר כמו תוספות דא"צ שיקצה להו בידיים ויחד להם מקום אלא מספיק שמסיח דעתו מלטלטלן⁷. **וכך נפסק בשו"ע** (שח, א) "כל הכלים ניטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס וכו' כיוון שמקפידים שלא לעשות בהם תשמיש אחר אסור לטלטלו בשבת ואפילו לצורך גופן ומקומו" ולא הזכיר את הצורך בקביעות מקום אלא כל שמקפיד שלא לטלטל הוי מוקצה.

לעומת כל השיטות הנ"ל, דלא בעינן ייחוד מקום, ניצבת לה שיטת רש"י:

רש"י פירש את דברי הגמרא (קכג.) באופן הבא:

"הכל מודים- רבנן דאיפלגו אדר' נחמיה. בסיכי זיירי ומזורי- כלי צבעין הן וכו'.

דקפיד עלייהו- האומן שלא יתלכלכו ושלא יתעקמו. **מייחד להם מקום- מוקצה להן בידיים**".

מרש"י משמע שהבין את לשון הגמרא כפשוטה דבעינן ב' תנאים: גם שיקפיד עלייהו וגם שייחד להם מקום וא"א לאחד בלא חברתו, אלא שניהם נצרכים ע"מ שיוגדר החפץ כמוקצה מחמת ח"כ. ולכן אם

⁶ וכך כותב **האג"מ** (או"ח ח"ה סכ"ב שאלה י"ב): "במוקצה מחמת חסרון כיס וכו' לא בעינן ייחוד מקום. והא דמובא בגמרא דמייחד להו מקום, זה הוי רק בגדר סימן שמקפיד על החפץ".

⁷ יש לציין להבדל בין הרא"ש לתוספות ממה צריך להתבצע היסח הדעת. תוספות כתבו "מסיח דעתו מלטלטלן", לעומת הרא"ש שכתב שהיסח הדעת צריך להיות מהשימוש, ואכמל"ב.

רק קפיד עלייהו אך לא יהיה להם מקום מיוחד לא יהיו מוקצה מחמת ח"כ. אך אכתי צ"ב לשון רש"י שכתב "מקצה להן בידיים" מה כוונתו בזה, ויבואר לקמן. הצורך בבי' התנאים מודגש ברש"י בכמה וכמה מקומות:

קכג: "כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה"

ובגמ' "אמר ר"נ האי אוכלא דקצרי כיתד של מחרישה דמיא. אמר אביי חרבא דאושכפי, וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישה דמי" ופרש"י "ויתד של מחרישה- הוא כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חריץ של תלם המענה קולטר"א בלעז, דהנך קפיד עלייהו ומייחד להם מקום דלא חזו למלאכה אחרת".

גם כאן מזכיר לנו רש"י דהוי מוקצה מחמת ח"כ רק משום דקפיד עלייהו דלא חזו למלאכה אחרת וגם משום שקבע להם מקום. ומכך שמדגיש זאת משמע דהקביעות מקום איננה סימן אלא היא דבר הנצרך בעצם.

וממשיך רש"י: "אוכלא דקצרי וכו' חרבא דאושכפי וכו' חצינא- דולויר"א, כל הני קפדי עלייהו משום דמפגמי ומקצי להו בידיים" שוב טורח רש"י להדגיש דהוי מוקצה משום שמקפיד עליהם שלא יתקלקלו ומשום ד"מקצי להו בידיים" וכוונתו כמו שפירש לעיל (קכב: ד"ה דקפיד) שקבע להם מקום. כמו כן לקמן (קכה:): קאמר בגמרא ד"גשוש של עץ קפיד עליה" ולכך לא מועיל ייחוד במוקצה מחמת חסרון כ"ס. ולא נזכר בגמרא עניין קביעות המקום, אך רש"י מפרש: "קפיד עליה- שלא יתעקס ומייחד ליה מקום ומקצה ליה בידיים ואפי' לר"ש אסור לטלטלו דמוקצה מחמת חסרון כ"ס אפי' ר"ש מודה"⁸ וגם כאן נחית רש"י להשמיענו דכדי שיהיה מוקצה מחמת ח"כ צריך שיקפיד עליו שלא יתעקס, וגם שייחד להם מקום.

כשיטת רש"י נראה שסובר ג"כ המאירי שכתב לפרש על דברי המשנה (קכג: ד"ה אמר המאירי) שמסר הגדול הוי מוקצה מחמת ח"כ כיוון שהייתה ג"כ הקצאת מקום. וז"ל:

"וכו' מסר הגדול העשוי לנסר קורות שהוא חס עליו שלא יפגם מפני שתיקונו כבד, ויתד של מחרישה וכו' שבכלים אלו קפיד עלייהו ומייחד להו מקום שאם יתקלקלו הפסדן מרובה"⁹

היוצא מהדברים דנחלקו רש"י והמאירי עם תוספות ובעל המאור ביסוד הגדרת מוקצה מחמת ח"כ. לפי תוספות ובעל המאור העיקר שיסיח דעתו מלטלטלן, וקביעות המקום הכתובה בגמרא היא סימן בלבד. אך רש"י והמאירי סוברים דע"מ להגדיר את החפץ כממח"כ יש צורך בקביעות המקום בדווקא, ולולא זאת חסר בשם מוקצה של הדבר¹⁰.

⁸ **תוספות** (קכב: ד"ה רחת) שנקטו מועיל ייחוד במוקצה מחמת ח"כ יצטרכו להסביר כמו הריטב"א דהטעם דהוי מוקצה הוא משום שמדובר בכלי במהלך ייצורו ולפיכך הוי מוקצה.

⁹ **בניירות שמשון** (ש"ח, סעיף א') כתב לחדש ולחלוק על השו"ע וכל הראשונים שהבאנו שמוקצה מחמת ח"כ אסור בטלטול רק לצו"ג, אך לצו"מ מותר בטלטול! וז"ל "ולי נראה להתיר עכ"פ לצורך מקומו, ומה שכתב הב"י דכל שכן מצורך גופו, זה אינו דלרבא הם שווים במשקל עיין בגמרא (קכג:): ועוד זיל בתר טעמא דמדמקפיד עליו לעשות בו מלאכה אחרת, אבל לטלטל ממקומו אינו מקפיד וכיוון שהוא כלי מותר לטלטלו לצורך מקומו". וצ"ב באמת מדוע לפי הראשונים אסור לטלטל לצו"מ, והרי לא הסיח דעתו מהמקום.

ונראה דלפי רש"י והמאירי לק"מ כיוון דיסוד מוקצה מחמת ח"כ זה רק ע"י שמייחד להם מקום וכיוון שכך הרי מסיח דעתו גם ממקומו. אולם לפי שאר הראשונים צ"ע מדוע אסור לטלטל לצורך מקומו ואפשר לבאר דכיוון דלצורך גופו אסור בטלטול, ממילא נחשב הדבר כמוקצה ואין לטלטלו אפילו לצורך מקומו א"ע היתר המקום נובע מהיכולת להשתמש בחפץ. (לקמן בביאור ההבדל בין רש"י לרשב"א נראה שנחלקו בזה הראשונים גבי קרני דאומנא, ויבואר במקומו).

¹⁰ להלכה פוסק ה**רמ"א** (ש"י, ד), דייחוד מקום איננו לעיכובא, ולכן גם כ"ס של מעות אע"פ שלא מייחדין לו מקום קבוע הוי מוקצה מחמת חסרון כ"ס. אך עיין בבית מאיר (ש"י, בהערה השנייה על סעיף ז'). כמו כן הובא בשער הציון סקי"ט) שסובר שכ"ס של מעות ל"ה מוקצה מחמת ח"כ כיוון שאינו לו קביעות מקום. ולפ"מ ש"כ זה גופא מחלוקת הראשונים בסוגיא. וצ"ע ק"מ מדוע לא הביא הבית מאיר ראייה לשיטתו מדברי רש"י וכמ"ש.

וצ"ב שיטת רש"י מדוע צריך ג"כ קביעות מקום ולא סגי בכך ש"מסיח דעתו מלטלטן", וכן צ"ב כוונת לשונו "דאקצי ליה בידיים" שהקשינו לעיל. ולשם כך נקדים דבר נוסף:

ג. "תורת כלי"

ונראה שעצם הלזו של הדברים נעוצה בבירור גדר מוקצה לדעת רש"י ותוספות, ועפ"ז נוכל לענות על השאלות שהקשינו הן בכשמל"א והן במוקצה מחמת חסרון כיס. ונביא כמה דוגמאות לכך:

מגופת חבית שנזרקה

בגמרא (קכד):

"מגופה שנכתתה היא ושבריה מותר לטלטלה בשבת וכו' ואם זרקה באשפה אסור. מתקיף לה רב פפא אלא מעתה זריק ליה לגלימיה ה"נ דאסור: אלא אמר רב פפא אם זרקה מבעוד יום לאשפה אסורה". וכתבו ה**תוספות** (ד"ה אס): "אם זרקה מבעוד יום- השתא לא פריך אלא מעתה זרק לגלימה מבעוד יום, דכיון דלא היה מוכן מבעו"י ליכא לדמויי לגלימי"

וצ"ב מדוע מבעוד יום זריקת השברים אינה דומה לזריקת הגלימה, משא"כ בשבת דבשניהם אינה מועילה הזריקה ע"מ לעשותם מוקצה.

וכתב **מלא הרועים** דזריקת גלימה אינה נחשבת לביטול משום שאמרינן בטלה דעתו דאנשים לא מבטלים זאת, ולהכי א"א לבטלה ע"י זריקה לאשפה, אך שברים אפשר לבטל ע"י זריקה לאשפה כיוון שאינה חשובים אצל כל בני אדם ולכן אם זרק מבעוד יום הוא מוקצה. אך בשבת לא ניתן לבטל את השברים ולהופכם למוקצה מפני שאין מוקצה לחצי שבת (ואפילו למ"ד שיש מוקצה לחצי שבת, לעניין טלטול מודה דלא הוא מוקצה כדברי התוספות). ולפי"ז הקשה דהו"ל לרב פפא להקשות ישירות: "והא אין מוקצה לחצי שבת" ומדוע לא הקשה כן.

אך לכאורה צ"ע דבריו (כך הקשה החזון יחזקאל) דהרי הדין של "מוקצה לחצי שבת" הוא דווקא בדברים שהיו ראויים בכניסת שבת ולאחר מכן נדחו, ועתה שוב ראויים, אך בשעת הדחייה גופא לכו"ע הוא מוקצה כיוון שלמעשה אינה ראויים והוי כאבנים וצרורות, וכל המחלוקת האם יש מוקצה לחצי שבת הוא אחר לאחר שהדבר ראוי. וע"כ דבשעה שהגלימה והשברים באשפה הם ראויים לשימוש דאחרת לכו"ע הוא מוקצה ואפילו בגלימה, וא"כ לא שייך כאן מוקצה לח"ש.

ולפיכך ביארו ה**רא"ם הורו"ץ והחזון יחזקאל** (באריכות בסוגיין) דבאמת הטעם דביום שישי זריקת מגופה לאשפה אוסרת אותה, אין הטעם משום דלא חזי דא"כ אף גלימה הייתה אסורה, אלא נחשב הדבר כהקצאת האדם דעתו מן החפץ (ומדוייק כן מלשון התוספות "לא היה מוכן") ולכן הוא מוקצה בשבת, אך זריקת גלימה לפח ביום שישי לא מהווה הקצאה משום דבטלה דעתו אצל כל אדם. לפ"ז כתבו דהטעם דלא מועילה זריקת המגופה בשבת משום דאין מועילה הקצאת האדם דעתו מחפץ בשבת ע"מ להופכו למוקצה כיוון שהיה ראוי בין השמשות וגם עתה הוא ראוי. כלומר דדיני הקצאות שייכים רק בכניסת שבת וא"א באמצע שבת להפוך דבר למוקצה, אא"כ אינו ראוי.

היוצא דשיטת תוספות דמוקצה תלוי בהיסח דעת האדם, וכל שלא היה החפץ מוכן לכך מע"ש הוא מוקצה. ולכן תכלית הזריקה היא לגרום לכך שהאדם יקצה דעתו מהחפץ.

שיטת רש"י ב'תורת כלי'

אך **מרש"י** רואים לא כך, שכתב: "ואם זרק- מגופה זו לאשפה בטלה מתורת כלי. וכו' מבעוד יום- גלי דעתיה מאתמול דלאו מנא הוא". מבואר דדינא דזרקו לאשפה לא מתורת הקצאה אתינן עליה, אלא משום

דבטל ממנו שם כלי כמו שמדגיש רש"י "דלאו מנא הוא". היינו דבזריקת המגופה בטל "שם כלי" מהחפץ ולפיכך הוא מוקצה¹¹. מבואר מדבריו דכל דבר שאין לו תורת כלי מוגדר כמוקצה ואסור בטלטול בשבת, אך אם לא זרקו, טעם ההיתר לטלטל הוא משום דתורת כלי עליו. אך אכתי צ"ב מדוע בגלימה לא בטל שם כלי מיניה (ואין נראה לומר דבטלה דעתו כמו שהוסבר בתוספות, כיוון ששם כלי הוא עניין סובייקטיבי כמו שנראה), וכן צ"ב מדוע בזריקת מגופה בשבת א"א לבטל שם כלי ממנה.

והביאור בזה נראה דיש ב' סוגי כלים :

ישנם כלים שמצד צורתם ועשייתם הם כלי, כלומר, מצד **החפצא** שלהם. וישנם כלים דנחשבים לכלים רק משום שהאדם מחליט להשתמש בהם בתור כלי, כלומר מחמת **הגברא**.

עפ"י מובן דגלימה שמצד עצמיותה היא כלי, לא ניתן לבטל את התורת כלי שעליה ע"י זריקה לאשפה. והטעם לכך דע"י הזריקה מגלה האדם שאינו רוצה להשתמש בחפץ, ולכן דבר שמצד עצמו עומד לשימוש לא ניתן לבטל את התורת כלי שעליו דעדיין חזי למידי מצד האדם. אך במגופה שיש אנשים שזורקים לאשפה ויש אנשים שבוחרים להשתמש בה לכסות בו כלים, בזה אמרינן שע"י שזורק לאשפה מגלה דעתו שאינו רוצה להשתמש בה ולכן פוקע ממנו תורת הכלי שעליו, כיוון שההגדרה שלה ככלי נובעת רק מדעתו.

לפי מובן ג"כ מפני מה בשבת לא תועיל זריקת המגופה לאשפה. דהשאלה לעיל התבססה על ההנחה שביטול שם כלי הוא מצד שהחפץ נמצא כעת בפח ולכן קשה מ"ש מבעוד יום בשבת, אך כיוון שביטול שם כלי נעשה ע"י כך שהאדם מקצה דעתו מהשימוש בה, כיוון דבכניסת שבת הייתה המגופה כלי, הרי נחשבת ככלי בעצם שמצד עצמו ראויה לשימוש ולכן אין משמעות להקצאת האדם בשבת דאין הקצאה לחצי שבת ואדם לא יכול להקצות דעתו מחפץ אלא בכניסת שבת.

כלומר לפי רש"י כל דבר שיש עליו תורת כלי מותר בטלטול בשבת. כמובן תורת כלי בשבת לדעת רש"י איננה נמדדת ע"פ דיני טומאה, (ויש כלים שמקבלים טומאה ואסורים בטלטול כדוגמת בסיס לדבר האסור, ויש חפצים שיש עליהם תורת כלי לעניין שבת ואינם מקבלים טומאה כגון ממחטת נייר. וכל מה שמשווה הגמרא את דיני טומאה לדיני שבת (לדוג' לקמן קכג. לדעת רבא) הם בתור סימן טוב לדבר וכיו"ב, אך ההגדרה איננה מקבילה כמובן.) אלא "תורת כלי" שייכת בכל דבר שיש לאדם שימושים בו. יש לציין כמובן דא"צ שיהיה לו תשמישים ספציפים בשבת, אלא מספיק שביום חול משתמשים בו ע"מ שתהיה עליו תורת כלי.

היוצא מהדברים דנחלקו רש"י והתוספות מה מוגדר כמוקצה.

לדעת תוספות בעינן שהחפץ יהיה מוכן לשבת, וכל דבר שהאדם מסיח דעתו ממנו ולא מתכנן להשתמש בו בשבת הוא מוקצה וסברתם אפשר לומר דס"ל דצריך להתעסק בשבת רק בחפצי שבת ולא בחפצי חול.

לעומת זאת **לדעת רש"י** רק דבר שנתבטל מתורת כלי או שאין לו תורת כלי ייחשב למוקצה כלומר כל עוד החפץ משמש לתשמישים שונים יהיה מותר בטלטול אע"פ שאפשר שהאדם הסיח דעתו ממנו, לא גזרו עליו גזירת מוקצה ורק אם ייחשב הדבר כמוקצה מחמת גופו היינו שייבטל מתורת כלי יהיה

¹¹ בדרך זו הלך **החזו"א** (מג"כ), וכן מורים פשט דברי השו"ע. אמנם עיין בחזון יחזקאל הנ"ל שטובר שגם השו"ע ורש"י סוברים כמו שכתב, ואינו נראה מפשט דבריהם אלא כמו שכתבנו.

אסור בשימוש. וטעמו אפשר לומר דס"ל כמו תוספות דבעינן שהחפץ יהיה מוכן מבעוד יום וחכמים הגדירו שכל דבר שיש עליו תורת כלי נחשב למוכן לשימוש בשבת. [אפשר להציע סברות אחרות, אך מ"מ הדבר ברור דלרש"י בעינן תורת כלי לחפץ ע"מ שיהיה מותר בשימוש, משא"כ לתוספות דכל שהסיח דעתו מהדבר הוא מוקצה].

יסוד זה בא לידי ביטוי בסוגיות נוספות:

1. כיסוי הכלים

בגמרא (קכו):

"כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלין בשבת. ואמר רב יהודה בר שילא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן והוא שיש תורת כלי". ופרש"י "ואמר רב יהודה והוא שיש תורת כלי עליהן - שהכיסוי ראוי לתשמיש עצמו הוא דניטלין בשבת ואם אין תורת כלי עליו לא אמרינן כיסוי כלי הוה כלי. ודלתות שידה תיבה ומגדל דתנא מתני' נוטלין, יש תורת כלי עליהן דראויין לישוב עליהן ולתת עליהן מזונות לקטן".

וביאור דברי הגמרא נראה לי דלדעת רש"י רבי יוחנן, בניגוד לשאר האמוראים, מצריך תורת כלי מורחבת ולא מסתפק בכך שיש עליו תורת כלי כגון שמשמש לכיסוי, אלא מצריך שיהיה עליו תורת כלי מצד עצמו. אך **תוספות** הקשו עליו (ד"ה וכו):

"פ"י בקונטרס שיהא ראוי לעשות שום תשמיש אחר. ואין נראה לר"ת כי למה יש לנו להצריך שלדבר אחר יהא ראוי כיון שראוי לדבר זה. אלא נראה לר"ת דה"פ דאיכא תורת כלי עליו שתיקנו ועשה בו מעשה והכינו לכך, שמאחר שלכך תיקנו והכינו לכך יש תורת כלי עליו אפילו אינו ראוי לדבר אחר וכי"ע עיי"ש.

כלומר תוספות מסביר כפשוטו שמספיק שהכיסוי יהיה ראוי לשימוש כלשהו ואפילו לכסות בו כלים. **ואזלי לשיטתם** דלפי תוספות מספיק שהחפץ מוכן לשימוש ע"מ שלא יהיה מוקצה, ולכן כאשר רבי יוחנן מצריך דבר נוסף שנקרא תורת כלי, ניתן להסביר זאת כפשוטו, אך לפי רש"י שהגדר הוא תורת כלי ולכו"ע בעינן תורת כלי, וכיוון שרבי יוחנן חולק על שאר האמוראים (שהרי לעיל קכב: ד"ה ואע"פ שנתפרקו, כתב רש"י שמספיק תורת כלי שראוי לשימוש לכסוי בה מנא או שכוונתו שם אפילו אינו ראוי לשימוש כלל) לכך הוצרך להסביר שלפי רבי יוחנן צריך תורת כלי מיוחדת שיהיה ראוי לתשמיש מצד עצמו¹².

2. חריות של דקל

כמו כן נראה שנחלקו בזה גם לעיל (ג). "חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לשיבה צריך לקשר", ופרש"י "צריך לקשר - לקשרם יחד מבעוד יום להוכיח שלישיבה עומדים". כלומר מטרת הקישור איננה לגרום שלא יסיח דעתו מהדבר וכתוצאה מכך לא יהיה מוכן לשבת, אלא להוכיח שלישיבה הם עומדים ויש תורת כלי לחפץ.

¹² אך הרא"ש כתב ליישב דברי רש"י דכיוון דמפרש כולי שמעתין משום איסור בניין ולא משום איסור טלטול כפירוש תוספות, אזיל לשיטתו וצריך שיהיה כלי גמור כדי להפקיע מתורת בניין. והקשה על כך **המהרש"א** דלפ"ז מה קשיית הגמרא מחריות, הרי דווקא היכא דבא להוציא מתורת בניין צריך תורת כלי. ועיין **בראב"ד** (הביאו הרשב"א) שלומד כעין רש"י את הסוגיא ומסביר כמו הרא"ש את הדברים, **והרשב"א** מקשה עליו כקושיית המהרש"א עיי"ש. אך בלא"ה א"א להסביר ברש"י כמו הרא"ש משום שרש"י כותב בדבריו "שידה תיבה ומגדל" שצריכים תורת כלי מיוחדת שיהיו ראויים מצד עצמם לישוב עליהם או לתת עליהם מזונות לקטן, והרי בהם לא שייכת תורת בניין, ומדוע שיצטרכו שימוש בפני עצמו. **ועיין במגניי שלמה** מש"כ לבאר ודבריו דחוקים. אולם לפי מש"כ דרבי יוחנן מצריך תורת כלי מיוחדת על פני שאר האמוראים לק"מ קשיית תוספות דהרי לכל האמוראים בעינן תורת כלי הרגילה, ואזלי לשיטתם בזה.

אך **מתוספות** (ד"ה אבל) שכתבו: "לאו דוקא אין יוצאין דאפילו לטלטלם אסור לפי שאינם מוכנים", רואים שהדגש בסוגיא זו היא על כך שהחפץ אינו מוכן ולכן צריך לעשות מעשה ע"מ שהחפץ יהיה מוכן. מקום נוסף שנחלקו לשיטתם בהבנת גדר מוקצה הוא בסוגיא הבאה:

3. גרוגרות וצימוקים

בגמרא (מה.): "אמר רב יהודה אמר שמואל אין מוקצה לר' שמעון אלא גרוגרות וצימוקים בלבד". ופרש"י "אלא גרוגרות וצימוקין- גרוגרות תאנים שמעלה לגג ליבשן ומשנשתהו שם מעט אין ראוים לאכילה עד שיתייבשו וכן צימוקים דענבים". רש"י מדגיש שהטעם שהיו מוקצה הוא משום שאינם ראוים לאכילה ולכן פוקעת מהם תורת אוכל.

אך **תוספות** (ד"ה אלא) כתבו: "בירושלמי פ' שמסריחין בינתיים כיון שמתקלקלין כל כך אין דעתו לקחתם עד שיתקנו היטב". תוספות, בניגוד לרש"י, מסביר שהטעם שהיו מוקצה אינו משום שאינם ראוים לאכילה אלא משום שאין בדעתו לקחתם (ולשיטתם אפשר שהגרוגרות עדיין ראוים לאכילה ואכמל"ב). וכן בתוספות שלאחריו (ד"ה וכן): "וכן אתה אומר באפרסקין- אף על פי שאין מתקלקלין כל כך מקצה אותם מדעתו" גם כאן מדגיש תוספות את ההקצאה מדעת¹³.

הפקעת 'תורת כלי' לרש"י

ועתה נותר להבין כיצד מפקיעים תורת כלי מחפץ לשיטת רש"י. ונראה ע"פ מה שכתב רש"י לעיל (מה: ד"ה אלא) גבי גרוגרות וצימוקים דהו מוקצה לדעת ר"ש "אלא בגרוגרות וצימוקין- דאיכא תרתי דדחינהו בידיים ולא חזו". כלומר, צריך ב' תנאים לדעת ר"ש: א. דחייה בידיים ב. אינו ראוי (-) אין הפירוש שאינו ראוי כלל מצד עצמו בדווקא, אלא מספיק שמצד האדם החפץ אינו ראוי לשום שימוש מצידו). אם מתקיים רק תנאי אחד לר"ש לא נחשב למוקצה, אך רבי יהודה חולק וסובר דסגי בהכי ומספיק שהחפץ אינו ראוי לשימוש מצד האדם. **המתבאר בפסקא זו** דלפי רש"י כל חפץ שיש עליו תורת כלי מותר בטלטול בשבת וכדי שחפץ ייחשב למוקצה יש להפקיע את תורת הכלי ממנו ע"מ שייחשב כמוקצה מחמת גופו, ולולא כך לא ייחשב למוקצה.

ד. גדר מוקצה מחמת ח"כ ע"פ הנ"ל

מענה יתורץ להפליא במה שהתקשינו לעיל (בפסקא 'מוקצה מחמת חסרון כיס'- מדוע רש"י מצריך קביעות מקום ע"מ שהחפץ ייחשב כמוקצה מחמת חסרון כיס בניגוד לתוספות, מה נקודת המחלוקת ביניהם, וכן מה כוונת רש"י באומרו שהקביעות מקום היא הקצאה בידיים). דהנה יש לחקור במוקצה מחמת ח"כ האם הוא מוקצה כמו מוקצה מחמת גופו ופקע ממנו תורת כלי, כיוון שעיקר תשמישו אסור בשבת או דילמא נחשב ככלי לכל דבר, אך כיוון שאדם מסיח דעתו ממנו נאסר.

ונראה דרש"י ס"ל כמו שביארנו דהטעם דהוי מוקצה משום דפקע ממנו תורת כלי, אך תוספות סוברים דהוי מוקצה כיוון שהסיח דעתו מלטלטל אותו בשבת ולא הוי מוכן לטלטול. ולכן רש"י **והמאירי** חייבים לתפוס את קביעות המקום כסיבה וכעניין מהותי על מנת שיהיה מוקצה, ולא כסימן

¹³ נקודה זו רואים ברש"י עצמו במקומות נוספים לדוג' בטעם שהבסיס נחשב למוקצה כותב רש"י (מז. ד"ה הא) "הא ליכא פרי לא - דכלי נעשה בסיס לאבן וטפלה לו ובטל תורת כלי דידיה" כלומר הטעם שנחשב למוקצה הוא משום שאין לכלי 'תורת כלי' של שבת. כע"ז מבוואר ג"כ לקמן (קיד. ד"ה הכא) דהטעם דעור הבשר הוי מוקצה משום שאין תורת כלי עליו עיי"ש.

בעלמא שמקפיד עליו ומסיח דעתו ממנו מאחר דרק בהכי מבטל ממנו תורת כלי. וכמו שפירש (קכג. ד"ה מייחד) "מייחד להו מקום- מקצה להן בידיים", שענין קביעות המקום הוא הדחייה בידיים. ולכן מדגיש זאת רש"י בכל מוקצה מח"כ שצריך קביעות מקום כמו שהוכחנו לעיל. אך כמובן דחייה בידיים אינה מספיקה וע"מ לבטל תורת כלי מהחפץ צריך גם שייחשב כ"לא חזי למידי" ולכן גבי יתד של מחרישה מוסיף "דלא חזו למלאכה אחרת", וכן גבי 'סיכי זיירי ומזורי' שמקפיד עליהם האומן שלא יתלכלכו ומחמת כך לא חזו למלאכה אחרת מבחינת האדם. ובצירוף ב' התנאים הללו מופקע מהחפץ תורת הכלי שבו לענין שבת ונחשב כמוקצה מחמת גופו!

אך לפי **תוספות והמאור** מה שצריך דחייה בידיים זה דווקא גבי גרורות וצימוקים¹⁴ ואינו ענין לשאר המוקצה, דא"צ לבטל תורת כלי מהחפץ [ולשיטתם אפשר דס"ל דא"א לבטל תורת כלי מחפץ, אם שלא נשבר בפועל] אלא כל דבר שמסיח דעתו ואינו מוכן לכך הרי הוא מוקצה ולכן ס"ל דא"צ שתהיה קביעות מקום אלא כל שמקפיד על החפץ שלא לטלטלו ומתוך כך מסיח דעתו מיניה הוי מוקצה מחמת חסרון כיס. **והדברים נפלאים!**

סמך למש"כ ברש"י העירוני **מהשטמ"ק** (ביצה יא.) דנחלקו ב"ש וב"ה האם מותר ליטול את העלי לקצב עליו בשר ביו"ט (הובא אצלנו קכג.), וכתב שם (ד"ה מתני'): :

"בש"א אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר פירוש משום שמיחד ליה מקום והוה ליה כמוקצה מחמת חסרון כיס ואסור אפילו לצורך גופו וכו' וב"ה שרי דתורת כלי עליו אי"נ משום שמחת יו"ט" כלומר, הטעם שלב"ה מותר לטלטל את העלי לפי ההסבר הראשון הוא מפני שתורת כלי עליו. ונראה שכוונתו דנחלקו ב"ש וב"ה האם עלי נחשב למוקצה מחמת חסרון כיס. וא"כ מפורש בדברי השטמ"ק דמוקצה מחמת חסרון כיס פוקעת ממנו תורת כלי¹⁵.

היוצא מדברינו דשיטת רש"י דכל מוקצה לר"ש צריך דחייה בידיים ושייחשב כלא חזי למידי¹⁶. ונראה **שאזלי לשיטתם**. בביצה (כד): :

"אמר רב פפא: הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב: אם יש מאותו המין במחובר- אסור וכו'" **ופרש"י** "אם יש מאותו המין במחובר אסורין- משום מוקצה ואפילו לרבי שמעון יש מוקצה בגרורות וצמוקים, ומחובר כגרורות וצמוקים דמי, מדלא לקטן מאתמול אקצינהו מדעתיה, ולא תחלוך במחובר בין שלו בין של נכרי"

רש"י מפרש שהטעם שהוי מוקצה הוא משום שראה את הפירות ביום שישי ומכך שלא לקטן נחשב כאילו דחה אותם בידיים ואסור לאוכלו. והקשה עליו **הר"ה**:

"לא היה צריך לכל זה כי ברור הוא דמודה ר"ש בכל מוקצה מחמת איסור שאין דעתו לעיו כגון כוס קערה ועששית וזה טעמו בבכור שאם עבר ובקרו אינו מבוקר דכיון דס"ל אין רואין מומין ביו"ט מוקצה הוא מחמת קדושתו ואיסורו"

הר"ה מקשה מדוע נכנס רש"י לכל הדוחק הזה להסביר שראה את הפירות ביום שישי וכן שדבר לא אקטיבי מוגדר כדחייה בידיים ולא הסביר כפשוטו דכיון דאסור לו לקטף מסיח דעתו ממנו ולא נחשב מוכן לשבת ולכן אסור בטלטול.

¹⁴ והטעם דשם נצרך הדבר ע"מ לאסור את הגרורות מקודם שהריקבו כאשר הם ראויים לאכילה וכיו"ב.

¹⁵ אין נראה שכוונת השטמ"ק דטעם ההיתר לב"ה הוא משום שמחת יו"ט והטעם שהתירו דווקא ממה"כ ולא לטלטל לדוג' אבן הוא משום דממח"כ תורת כלי עליו, דזה גופא כוונת ההסבר השני בשטמ"ק, ועיין.

¹⁶ הבנה זו שלרש"י צריך דחייה בידיים בכל המוקצה הקיימים נמצא למעשה בתוך דברי **האפיקי ים** (ח"ב סימן י"ט), אך לא ירד לפרט מדוע דבר זה נכון בכל סוגי המוקצה הקיימים.

אולם לפמש"כ אי"ש דרש"י ס"ל דכל מוקצה לר"ש צריך להיות מורכב מדחייה בידיים ולא חזי למידי ולכן הוצרך להסביר שיש כאן דחייה בידיים דאחרת לא היה מוקצה לר"ש. אך בעל המאור אזיל לשיטתו דר"ש לא מצריך דחייה בידיים אלא מסתפק בכך שהסיוח דעתו ולכן לפיו הפירות יוגדו כמוקצה אע"ג דלא דחה בידיים.

ה. סוגיית "חצוצרות"

ועתה נחתור חזרה לחוף אשר ממנו הפלגנו ונבאר את סוגיית חצוצרות ע"פ כל האמור. דהנה לעיל בפיסקא י"סוד איסור כלי שמלאכתו לאיסור' התקשנו מדוע לפי תוספות מודה ר"ש בכשמל"א והלא לית ליה מוקצה. וכן מדוע יש חילוק בין כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לצוגו"מ לבין כלי שכל מלאכתו לאיסור שדייק רע"א שאסור אף מחמה לצל. כמו כן צ"ב דברי רש"י שם ע"פ מה שיצא לנו שיטתו בגדר מוקצה.

ונביא את הסוגיא בשלמותה :

"א"ר יוסי בר חנינא שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו, אמר לו אם כן נתת דברך לשיעורין, אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות. והתניא שופר מיטלטל וחצוצרות אינם מיטלטלין, אמר רב לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור, א"ל אביי וביחיד למאי חזי? הואיל וראוי לגמע בו מים, לתינוק בציבור נמי חזי לגמע לתינוק עני! ותו הא דתניא כשם שמטלטלין את השופר כך מטלטלין את חצוצרות מני? אלא לא קשיא: הא ר' יהודה, הא ר' שמעון, הא ר' נחמיה. ומאי שופר נמי חצוצרות כדרב חסדא, דא"ר חסדא הני תלת מילי אישתני שמייהו מכי חרב בית המקדש: חצוצרתא שופרא שופרא חצוצרתא- למאי נפקא מינה: לשופר של ראש השנה".

לעיל הבאנו ששיטת רש"י דחצוצרות הם כלי שמל"א, ושופר הוא כלי שמל"ה, (כן דייק תוד"ה והתניא בדבריו וכן הבינו האחרונים בו). וצ"ע דמדברי רש"י נראה שמפרש ששופר עיקרו עומד לתקיעה ורק מיעוטו לשתיה שכתב "והתניא שופר מיטלטל- לפי שכפוף ראשו וראוי לשאוב בו מים ולשתות התינוק" ומכך שכתב שרק ראוי לשאוב בו מים ואינו עומד לשאוב בו מים משמע שרק מיעוטו עומד למים. וכן לקמן (לו. ד"ה הא) "ויעיקר שופר לאו לגמוע מים קאי" כותב רש"י להדיא דשופר מיעוד בעיקר לתקיעה. כמו כן מצד הסברא הפשוטה שופר הוא כלי שמלאכתו לאיסור, דבמצאיות משמש רובו לתשמיש איסור שהרי מיעוד כדי שיתקעו בו, ולכל היותר לפעמים ממלאים ממנו מים, אך בוודאי שאי"ז ייעודו.

הסבר ע"פ דברי החת"ס

והיה נראה לומר לכאורה ע"פ האחרונים דרש"י אזיל לשיטתו לקמן (ק"ג). דכשמל"א הוא רק אם עומד רק למלאכת איסור או מיוחד רק לכך, אך אם עומד למלאכת היתר הוי כלי היתר. דאיתא שם :

"אמר רב יהודה אמר שמואל כלי קיואי מותר לטלטלן בשבת". ופרש"י: "מותר לטלטלן- דחזו הקנים לתשמיש אחר, ואשמעינן דאין גרדי מקפיד עליהם ולא הוי מלאכתן לאיסור"

וכתב החת"ס (קכב:) דבדברי רש"י הללו מיושבת קושיית תוספות (קכב: ד"ה רחת) שמקשים כיצד רב יהודה שם אוסר כשמל"א לצוגו"מ, ואילו הכא מתיר לטלטל כשמל"א לצוגו"מ. ולדברי רש"י אי"ש דכלי קיואי ל"ה באמת כשמל"א, אלא כלי שמל"ה. וכתבו דמבואר מדברי רש"י הנ"ל דכשמל"א אינו נקבע על רוב שימוש (כמו שכתב הפמ"ג א"א ש"ח סק"ט), אלא אפילו רוב שימוש לאיסור כל עוד

אינו מיוחד למלאכת איסור בהדיא או שכולו משמש לאיסור, לא מיקרי מלאכתו לאיסור. והי"נ בסוגיין אזיל לשיטתו דשופר הוי כלי שמלאכתו להיתר אע"פ שמשמש לדבר איסור כיוון שרק רובו משמש לדבר איסור ולא כולו¹⁷.

קושיות על דרך זו

אך לענ"ד א"א לתרץ כן מכמה סיבות:

1. לפי הבנה זו יוצא דנחלקו ר"י ור"ש בכשמל"א וכשיטת התור"י, ומלבד דוחק לומר דסוגיות רבות הן שלא אליבא דהלכתא, וכל עוד לא נראה זאת בפירוש עדיף שלא לומר כן, מבואר בדברי רש"י להדיא לקמן (קכד: ד"ה אלא מחמה לצל) לא כן. דאיתא שם:

"אמר רבי אבא אמר רבי חייא בר אשי אמר רב מכבדות של מילתא מותר לטלטלן בשבת, אבל של תמרה לא. רבי אלעזר אומר אף של תמרה. במאי עסקינן? אילימא לצורך גופו ולצורך מקומו- בהא לימא רב של תמרה לא? והא רב כרבא סבירא ליה. אלא מחמה לצל- בהא לימא ר' אלעזר אף של תמרה? לעולם מחמה לצל, אימא וכן אמר רבי אלעזר."

ופרש"י: "אלא מחמה לצל בהא לימא רבי אלעזר אף של תמרה- דבר שמלאכתו לאיסור ליכא מאן דשרי מחמה לצל".

וכוונת דבריו היא: דלפי התור"י לכאורה קשה מדוע לא תירצה הגמרא שרבי אלעזר סובר כמו ר"ש ולכן מתיר מחמה לצל, ורב אוסר מחמה לצל שהרי פוסק כרבי יהודה במוקצה. וע"ז כתב רש"י דא"א לתרץ כן דמחמה לצל "ליכא מאן דשרי" וגם לפי ר"ש יש איסור טלטול בכשמל"א מחמה לצל¹⁸.

2. יותר יש לתמוה לכאן על דבריהם, דמצינו דברים מפורשים ברש"י לא כך.

דהנה בדברי רב יהודה עצמו (קכב:) "אמר רב יהודה קורנס של אגוזין לפצע בו את האגוזין אבל של נפחין לא קסבר דבר שמלאכתו לאיסור אפילו לצורך גופו אסור". **ופרש"י:** "קורנס של אגוזים- המיוחד לפציעת אגוזים הוא דקתני מתניתין דנטולין אותו למלאכתו משום דעיקרו למלאכת היתר".

הרי לנו שרש"י מגדיר שה"מלאכתו" מוגדר ע"פ רוב תשמישו. וכן בד"ה הבא: "אבל של נפחים- דעיקרו למלאכת איסור לא". ואת זאת הגדירה הגמרא כדבר שמלאכתו לאיסור. א"כ מפורש בדברי רש"י שכלי שמלאכתו לאיסור הוא גם כאשר יש לו תשמישי היתר. וכ"כ רש"י (ד"ה ואם לאו) לגבי מדוכה שהיא כלי שמלאכתו לאיסור "כיון דעיקר מלאכתו לשחיקה דהיא מלאכת איסור משום טוחן". וכן מוכח לקמן (קכג: ד"ה התיירו) "התיירו- לטלטל דבר שעיקר מלאכתו בחול להיתר לדבר המותר בשבת התיירו לטלטל לצורך גופו".

רואים אנו שכלי שמלאכתו להיתר נקבע ע"פ רוב תשמישו, ואם רק מיעוט תשמישו להיתר הוי כלי שמלאכתו לאיסור.

וא"כ יוצא שכלי שעיקר מלאכתו לאיסור אף שיש לו ג"כ תשמישי היתר נחשב כלי שמלאכתו לאיסור ואסור לטלטלו מחמה לצל, וכן כלי שעיקר מלאכתו להיתר אף שמשמש ג"כ לאיסור נחשב ככלי שמלאכתו להיתר¹⁹.

¹⁷ בדרך זו הלכו גם המרומי שדה (ק"ג). והק"ן אורה (קכב:) וכנראה שגם כך הבין החזו"א (מג"ב).

¹⁸ ובאמת צ"ע כיצד התור"י יתרץ קושיא זו (וכך הקשה הרשב"א ותוספות לו. על דבריו), ועיין מש"כ המגיה על התור"י (הערה 19) דניחא לה לגמ' להעמיד את ר"א כרבי יהודה.

¹⁹ ומכאן צ"ע מדוע נזקק הפמ"ג הנ"ל להוכיח שכלי שרובו משמש לאיסור מוגדר כשמל"א על סמך דיוק מהרשב"א, ולא הוכיח כן מרש"י שכתב להדיא במקומות שהבאנו.

הסבר סוגיית חצוצרות ע"פ המהלך לעיל, ועפ"י יישוב הקושיות מתחילת מאמרנו

וני"ל דע"פ היסוד שביארנו בשיטת רש"י מוארים היטב דבריו הכא :

דנראה לומר דבאמת שופר הוא כלי שמלאכתו לאיסור כמו שהוכחנו (בניגוד לתוספות שלא למדו כך ברש"י) ואסור בטלטול מחמה לצל, אך חצוצרה אינה נחשבת ככשמל"א ה"קלאסי" דהנה בסוגיין גבי חצוצרה כתב רש"י "חצוצרות- פשוטה ואינה ראויה אלא לתקוע, והוי דבר שמלאכתו לאיסור ואסור משום מוקצה". ומדויק מדברי רש"י דחצוצרה אי"ז שרובה משמש לתשמישי איסור כשאר כלי שמלאכתו לאיסור, אלא כולה מיועדת לאיסור "ואינה ראויה אלא לתקוע". וא"כ חזינן שיש ב' סוגים כלי שמלאכתו לאיסור: יש כלים שעיקרן עומד למלאכת איסור ויש להן תשמישי היתר כמו שופר וקורנס של נפחים ויש כלים שהם משמשים רק לאיסור ואין להם שום תשמיש היתר שעומדים לו²⁰.

(אפשר לתת סימן טוב ע"מ שנדע מתי כוונת רש"י לכלי שמלאכתו לאיסור ה"קלאסי", ומתי כוונתו לכלי שכולו משמש לאיסור, נראה דבמקום שכולו משמש לאיסור מכנה אותו רש"י "מלאכתו לאיסור", ובמקום שרק רובו משמש לאיסור מכנה אותו רש"י "דבר שמלאכתו לאיסור" כלשון הגמרא לקמן (קכד.). אנו נוכיח דבר זה אי"ה בביאור סוגיית "כלי קיואי" (קיג.).

לכן שופר מוגדר ככלי שמלאכתו לאיסור ומותר בטלטול רק לצוגוי"מ, בניגוד למה שהבנו מקודם שמותר אף מחמה לצל כשאר כלי שמלאכתו להיתר. ובחצוצרה נחלקו ר"י ור"ש דלדעת ר"י הוי מוקצה כלשון רש"י, ולדעת ר"ש הדבר נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור שאסור מחמה לצל ומותר לצוגוי"מ. ולפי המהלך הנ"ל יוצא שגם לר"ש יש איסור טלטול בכשמל"א, בניגוד לתורי"ד שתלה דבזה נחלקו ר"י ור"ש. וכל מחלוקת ר"י ור"ש הוא דווקא בכלי שמשמש כו לו לאיסור!

ונקודת המחלוקת בין ר"י ור"ש בחצוצרה נראה לומר באופן נפלא ע"פ מש"כ לעיל, דשיטת רש"י דכל דבר שיש עליו תורת כלי מותר בטלטול. לכן לדעת רבי יהודה כל כלי שיש לו שימוש בשבת הרי תורת כלי עליו ומותר בטלטול, אך כאשר מדובר בכלי שמשמש כולו לאיסור כיוון שאין לנו תשמיש היתר בשבת, הרי נחשב כלא חזי למידי ופוקעת תורת כלי מיניה. אך ר"ש אינו מסתפק בכך שלא חזי למידי אלא צריך דחייה בידיים, והכא בחצוצרה לא הייתה שום דחייה בידיים, שהרי מראש נוצרה באופן זה ולכן עדיין נשארה עליה תורת כלי, ומותר יהיה לטלטלו לצורך גופו²¹ ומקומו!!

ומדויקים הדברים היטב מרש"י (ד"ה הא רבי יהודה) "הא ר' יהודה- שופר מיטלטל וחצוצרות אין מיטלטלין דמוקצה הוא, אבל שופר תורת כלי עליו כדאמרן לעיל". כלומר, הטעם שחצוצרה היא מוקצה לדעת רבי יהודה, הוא מפני שנתבטלה תורת כלי שעליה כיוון שלא חזי למידי, אך שופר שראוי לשימוש יש עליו תורת כלי ולכן מותר בטלטול. ור"ש סבר דגם חצוצרה תורת כלי עליה כיוון שלא דחאה בידיים! והדברים מאירים!!

לפי"ז מה שדקדקנו בתחילת המאמר (בפיסקא יסוד כלי שמלאכתו לאיסור) דלדעת רש"י כלי שמלאכתו לאיסור יסודו מטעם הקצאת האדם אינו נכון. דרש"י כתב דבר זה דווקא בחצוצרה לדעת רבי יהודה ואדרבה משמע דדוקא היא אסורה משום מוקצה, אך שופר אינו אסור משום מוקצה אלא משום גזירת כלים. והדברים ע"פ מש"כ מוכרחים מסברא, דהרי כשמל"א תורת כלי עליו, ולכן צריך להיות מותר לטלטלו אף מחמה לצל לדעת ר"ש כיוון שלא דחאה בידיים, וגם לדעת ר"י מסתבר

²⁰ כמובן שאפשר להשתמש בחצוצרה תשמיש היתר כגון לשחק איתה "מסירות", אך אי"ז מיקרי שעומדת לתשמיש היתר, אלא שראויה לעשות תשמיש היתר א"נ אי"ז מיקרי תשמיש כלל אם לא ייצרו אותה בשביל כך.

²¹ לגופו אינו יכול לטלטלו משום שמשמש רק לאיסור, אך תיאורטית יכול היה לטלטלו לצו"ג.

שמותר לטלטלו דלא נראה לומר שנחשב לגבי טלטול מחמה לצל כלא חזי למידי. וא"כ ע"כ כיוון שכשמל"א אסור לטלטל מחמה לצל גם לדעת ר"ש, ע"כ דזה משום גזירת כלים ואינו קשור לדין מוקצה.

אך **תוספות ובעל המאור** אזלי לשיטתם מ'פירות המחוברין' ו'מוקצה מחח"כ' דהעניין אינו להפקיע שם כלי מהדבר אלא כל שהחפץ אינו מוכן לשימוש הוי מוקצה, ולכן כלי שכל מלאכתו לאיסור גם לר"ש ייחשב מוקצה דאע"ג דהוא כלי מ"מ כיוון שאינו ראוי לשימוש בשבת מסיח האדם דעתו מלטלטלו והוי מוקצה ויהיה אסור לטלטלו לצו"מ. ולכן תוספות לא יכלו להסביר כמו רש"י שמחלוקת ר"י ור"ש היא בחצוצרה שאין לה שום תשמיש היתר, אלא הסבירו "אבל בחצוצרות אסר משום דכיון דלא חזי למלאכת היתר אלא מעט מקצה ליה לגמרי ממלאכת היתר" כלומר בכלי שיש לו מעט תשמיש היתר כמו שהדגישו ובזה הוא דנחלקו ר"י ור"ש האם הוי מוקצה, אך בדבר שאין לו תשמיש היתר לכו"ע הוי מוקצה, כי טעמם אינו משום ביטול תורת כלי, אלא שכל דבר שאינו מוכן הוי מוקצה ונחלקו ר"י ור"ש האם חצוצרה נחשבת כמוכן לעניין שבת, דרבי יהודה סבר דכיוון שאינו עומד לשימוש היתר האדם מסיח דעתו ממנו, ור"ש סבר דכיוון שראוי מעט לשימוש נחשב כמוכן ולכן לא נחשב מוקצה. ומיושב במה שהקשנו בתחילה מה החילוק לדעת תוספות בין כלי שרובו משמש לאיסור לבין כלי שכולו משמש לאיסור.

ולפי"ז מיושבת השאלה היסודית שפתחנו בתחילת המאמר- מדוע לר"ש כלי שמלאכתו לאיסור אסור מחמה לצל. דתוס' סברי שא"צ דחייה בידיים לדעת ר"ש ע"מ שייחשב כמוקצה, ולכן יכולים להסביר שלדעת ר"ש האדם מקצה דעתו מאפשרות להזיזו מחמה לצל ולפיכך הוי מוקצה לעניין טלטול מחמה לצל, אך לצוגו"מ מותר בטלטול כיוון שלא הקצה דעתו מהאפשרות לטלטל לצורך זה. אך רש"י לא יכול להסביר כמו תוספות שכשמל"א הוא מטעם מוקצה כיוון שיש עליו תורת כלי ולא דחאו בידיים ולפיכך צריך להיות מותר בטלטול אפילו מחמה לצל, ולכן הוצרך להסביר דהטעם שאסור לטלטל כשמל"א מחמה לצל הוא משום גזירת כלים.

סמך לכך שרש"י ס"ל שיש ב' סוגי גזירות: גזירת כלים וגזירת מוקצה ניתן להביא מהסוגיא הבאה: בגמרא (קכה:): "האבן שע"פ החבית מטה על צדה והיא נופלת. היתה בין החביות מגביה ומטה על צדה והיא נופלת" ופרש"י "מגביה- לחבית כולה ומסלקה מבין החביות ושם מטה על צדה". רע"א מדייק מלשון רש"י "ושם מטה על צידה" שמיד אחר שסלקה מן החביות אסור לטלטל החבית עוד עם האבן וצריך מיד לנערה. ולפיכך הקשה דלא מיבעיא למג"א (או"ח שלא, ה) דמוקצה שהגיע ליד באיסור שמותר בטלטול, ה"נ א"צ לנער במיידיות, אלא אפילו לאבן העוזר (או"ח רסו, יב) הרי אסר רק כאשר הגיע לידו באיסור, אך כאשר הגיע לידו בהיתר מותר להמשיך בטלטול. ונשאר בצ"ע.

ונראה דרש"י ס"ל בכיוונו של הגר"א (יו"ד רסו, ב) (רע"א כנראה לא ראה את דבריו), ולכן סובר דדוקא בכשמל"א התירו המשך טלטול שאינו מוקצה, אך באבן שהיא מוקצה אע"פ שהגיעה בהיתר לא התירו המשך טלטול כיוון דסו"ס היא מוקצה בניגוד לכשמל"א.

יש להעיר על דברנו מרש"י בביצה (יב. ד"ה ליפלגו, לו. ד"ה אטו) שמסביר דכל גזירת הוצאה היא משום מוקצה, וגם כשמל"א מסביר רש"י ע"פ פשט הגמרא (קכד:) שהטעם הוא משום הוצאה, ומשמע

זזה אותה גזירה ואין חילוק ביניהם. אולם לפי מש"כ נראה שכוונתו דחכמים גזרו ב' גזירות משום הוצאה 'גזירת כלים' שמא יבוא להוציא. ו'גזירת מוקצה' שמא יבוא להוציא אך יש להם גדרים שונים.

ו. סוגיות נוספות ע"פ היסוד הנ"ל

ע"פ ההבנה ברש"י דמוקצה לר"ש הוא דבר שהופקע ממנו תורת כלי ע"י דחייה בידיים ושאינו חזי למידי בעיני האדם ניתן לבאר באופן נפלא סוגיות נוספות:

1. קינה של תרנגולין

בגמרא (מה):

"אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: אמרו הלכה כרבי שמעון. ומי אי"ר יוחנן הכי? והא בעא מיניה ההוא סבא קרויא ואמרי לה סרויא מר' יוחנן קינה של תרנגולת מהו לטלטולי בשבת? אמר ליה כלום עשוי אלא לתרנגולין (ומכך שאסור מוכח דס"ל כרבי יהודה). הכא במאי עסקין וכו' דאית ביה ביצת אפרוח (ולפיכך גם לר"ש הדבר אסור, וא"כ אין ראייה דפסק כרבי יהודה)".

וצ"ב מדוע קינה של תרנגולין לדעת ר"י היא אסורה ואילו לדעת ר"ש היא מותרת.

פרש"י: "לתרנגולין- הלכך ה"ל מלאכתו לאיסור ואסור אלמא אית ליה מוקצה". ובפשטות כוונת רש"י דקינה הוי כשמל"א והוי מוקצה לדעת ר"י, ואילו לדעת ר"ש הדבר מותר. והקשה הפנ"י דלא מצינו שנחלקו ר"י ור"ש בכשמל"א ולכו"ע אסור לטלטלו לצוגו"מ ומותר מחמה לצל²². ולפיכך נדחק לבאר בדברי רש"י דבאומרו "מלאכתו לאיסור" אין כוונתו לכלי שמלאכתו לאיסור, אלא שהקינה עצמה נעשית בסיס לדבר האסור עיי"ש מש"כ בזה²³.

אולם לפי מה שהעלינו לעיל ניתן להסביר²⁴ דהכוונה לכלי שמלאכתו לאיסור כפשוטו, וכוונת רש"י כמו שכתב "מלאכתו לאיסור" כלומר שכל המלאכה של הכלי היא לאיסור ואין לו שום תשמיש היתר, וכמו שמדגיש בד"ה "כלום עשוי- לשום תשמיש", וכיוון שמדובר בכלי שכל מלאכתו לאיסור לדעת ר"י הוי מוקצה כיוון דלא חזי למידי, אך לדעת ר"ש מותר הדבר בטלטול כיוון שלא דחאה בידיים!

2. מדוכה קטנה

בגמרא (קכג):

"איתיביה אביי רבה: מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה, ואם לאו אין מטלטלין אותה. א"ל הא מני ר' נחמיה היא, דאמר אין כלי ניטל אלא לצורך תשמישו. איתיביה ושווין שאם קצב עליו בשר שאסור לטלטלו. סבר לשנויי ליה כר' נחמיה, כיון דשמעה להא דאמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב: הכל מודים בסיכי זיירי ומזורי דכיון דקפיד עלייהו מייחד להו מקום, הי"ג מייחד להו מקום".

ופרש"י "הני נמי- עלי ומדוכה", דרבה למסקנה מעמיד הן את העלי והן את מדוכה במוקצה מחמת חסרון כיס ולא נצרך להידחק להעמיד את ב' הברייתות כרבי נחמיה.

²² ולפרש כדברי התור"ד דנחלקו בכשמל"א ה"קלאסי" כבר הוכחנו לעיל שא"א לומר כן.

²³ **ובקין אורה** (מד). כתב לבאר דכשמל"א לדעת ר"ש מותר לצוגו"מ ואילו לדעת ר"י אסור בשימוש כלל, ובאמת כוונת רש"י דקינה היא כלי שמלאכתו לאיסור ה"קלאסי", והוכיח כן מהגמרא לקמן (קנז. ועיין לקמן). **וקשיא** לי דלפיו צ"ל דנר הוי כלי שמלאכתו להיתר, דאי הוי כלי שמלאכתו לאיסור כיצד אמר רבי יהודה (מד). "מטלטלין נר חדש אבל לא ישן". ולפ"ז צ"ע כיצד אפשר לומר דנר הוא כלי שמלאכתו להיתר, אך קינה של תרנגולין הוי כלי שמלאכתו לאיסור ומה ההבדל ביניהם דהרי שניהם אין עושים איתם איסור אלא איסור מצוי על גביהם. ולכן או שניהם נחשבים כשמל"א וכדעת תוספות (קכב:), או שניהם נחשבים כשמל"ה וכדעת הרמב"ן והרשב"א (שם). ומלבד קושיא זו כבר דחה דבריו בעצמו לקמן (קכב:) וכתב דרבה סובר כרבי יהודה (קמג.) וא"כ צריך לאסור כשמל"א לגמרי, אך הוא עצמו מתיר לצוגו"מ לקמן (קכג.). וע"כ דכוונת רש"י היא כמו שאמרנו.

²⁴ הפנ"י הסביר כך בתחילה, אך דחה זאת ע"פ הבנתו את רש"י לעיל (לה):

אך **תוספות** פירשו: "הא נמי מייחד לה מקום- מ"מ משום שמחת יו"ט מותר לטלטלו לקצב עליו בשר". ומכך שכתבו "לטלטלו" ולא כתבו "לטלטלן" משמע דדוקא לגבי עלי העמיד רבה במוקצה מחמת חסרון כיס, אך לגבי מדוכה נשאר ההעמדה הקודמת דרבי נחמיה אמרה להא ברייתא. והנה לעיל קאמר בגמרא (פא.): "מדוכה קטנה של בשמים אמר רב ששת אם יש עליה עד", **ופרש"י**: "מדוכה קטנה- מלאכתה לאיסור ואסור לטלטלה. ואם יש עליה עד- קנוח המעיד שעשויה לכך מותר לטלטלה לקינוח". והקשה **רע"א**:

"מדוכה קטנה של בשמים- פירוש דהוי מוקצה מחמת חסרון כיס כמו קורנס של בשמים לקמן (קכג.). ורש"י פירש מדוכה קטנה מלאכתה לאיסור ואסור לטלטלה, וקשה לי הא מלאכתו לאיסור מותר לצורך גופו ומקומו".

ולפמש"כ יתחווירו היטב דברי רש"י, דאין כוונתו באומרו מדוכה לכלי שמלאכתו לאיסור "רגיל" כלומר שרובו משמש לאיסור ובאמת הוא מותר לצוגו"מ, אלא כוונת רש"י לכלי שכולו משמש לאיסור ואין לו שום תשמיש היתר ולפיכך אסור לטלטלו אפילו לצוגו"מ דנחשב כמוקצה מחמת גופו וכפי שביארנו לעיל. ולפי"ז מלבד ביאור דברי רש"י הכא, אין ג"כ סתירה בדברי רש"י דהן מוקצה מחמת ח"כ והן כלי שכל מלאכתו לאיסור עניין אחד הוא דשניהם נחשבים כמוקצה מחמת גופו דפקע מהם תורת כלי ולכן באומרו "מלאכה לאיסור" כוונתו למוקצה מחמת חסרון כיס שאין לו תורת כלי ונחשב כמוקצה מחמת גופו כמו כלי שכל מלאכתו לאיסור, ודו"ק.

אך לכאורה עדיין תיקשי דבשלמא אי היה מיירי בכלי שכל מלאכתו לאיסור והייתה דחייה בידיים ניחא, אך הכא במדוכה לא הייתה דחייה בידיים, וא"כ רק לפי רבי יהודה המדוכה אסורה, אך לפי ר"ש נחשבת המדוכה כשאר כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לצוגו"מ. וא"כ מנליה לרש"י דרב ששת ס"ל כרבי יהודה ולכן אסור לטלטל מדוכה אפילו לצוגו"מ, ודילמא כר"ש ס"ל, וצע"ק, ועיין בהערה²⁵.

3. כלי קיואי

בגמרא (קיג.):

"אמר רב יהודה אמר שמואל: כלי קיואי מותר לטלטלן בשבת". **ופרש"י**: "מותר לטלטלן- דחזו הקנים לתשמיש אחר ואשמעינן דאין גרדי מקפיד עליהם ולא הוי מלאכתן לאיסור". והקשה **רע"א**: "קשה לי וכי בשביל שאינו מקפיד עליו לא מיקרי מלאכתו לאיסור, דאינו מקפיד אינו מועיל דלא הוי מוקצה מחמת חסרון כיס, אבל מ"מ הוי מלאכתו לאיסור ומיירי באמת לצורך גופו ומקומו". כלומר ד"אין הגרדי מקפיד עליהם משמע שאינו מקפיד אם יתקלקלו ולכן לא נחשבים מוקצה מחמת חסרון כיס, אך עדיין נחשבים לכלי שמלאכתו לאיסור. וממשיכה הגמרא:

"בעו מיניה מרב יהודה כובד העליון וכובד התחתון מהו? אין ולא ורפיא בדיה. איתמר אמר רב נחמן אמר שמואל כלי קיואי מותר לטלטלן בשבת אפילו כובד העליון וכובד התחתון וכו", **ופרש"י**: "מהו- מי אמרינן איידי דיקירי לא חזו סתמייהו לתשמיש אחרינא והוה ליה דבר שמלאכתו לאיסור". וגם כאן יש להקשות כמו שהקשה **רע"א** דהרי גם אם ראויים לתשמיש אחר הו"ל כשמל"א.

²⁵ **ניתן לתרוץ** דכיוון דרב ששת היה תלמידים של רב הונא ורב ירמיה בר אבא שהיו תלמידי דרב. וכן רב ששת ס"ל כמותו בהרבה דברים וכן היה נוהג לומר "כי ניים ושכיב רב אמרה להא שמעתתא" הלכך מסתבר דס"ל כרב במוקצה, ורב ס"ל כרבי יהודה (קנו: ועוד). ואל תתמה על כך דלקמן (קכח). מקשה הגמרא על ר"ה כיצד סובר כר"ש והרי הוא תלמידו של רב, ונראה דזה גם מה שהכריח את רש"י לפרש כן הכא.

אולם עפמשי"כ לק"מ דכוונת רש"י איננה שכלי קיואי הוי כשמל"ה, אלא כלי קיואי הם כלי שמל"א ומותרים בטלטול רק לצוגו"מ וכוונת רש"י בפירושו היא דכיוון דאין הגרדי מקפיד עליהם מלטלטלם ואינו קובע להם מקום, כלומר ולכן נשאר עליהם תורת כלי הלכך לא נחשבים ככלי שכל מלאכתו לאיסור שפקע מהם תורת כלי, אלא נידונים ככלי שמלאכתו לאיסור שמתיר לצוגו"מ ואסור מחמה לצל.

הבנות אלו שכרש"י כותב "מלאכתן לאיסור" כוונתו שכל מלאכתן לאיסור מוכח מהמשך דברי הגמרא: "בעא מיניה ר' יוחנן מרבי יהודה בר ליואי: כלי קיואי כגון כובד העליון וכובד התחתון מהו לטלטלן בשבת? אמר ליה אין מטלטלין, מה טעם לפי שאין ניטלין". **ופרש"י**: "שאיין ניטלין- אף בחול מפני כובדן הלכך כל מלאכתן לכך", הרי לנו שכובד עליון ותחתון אסורים מפני שכל מלאכתן לכך, וקודם לכן הגדיר אותם רש"י כ"מלאכתן לאיסור" בלבד, אלא ע"כ שהכוונה שכל מלאכתו לאיסור, וכן מסתמא בכל מקום שכתב כן.

4. כלים ודלתותיהן

בתור חידוד בלבד ניתן להסביר גם סוגיא זו על פי הנ"ל, אמרה הגמרא (קכב):

"כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהן אע"פ שנתפרקו, שאיין דומין לדלתות הבית לפי שאיין מן המוכין". **רש"י** פירש: "כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהם- כל הכלים שיש להם דלתות כגון שידה תיבה ומגדל ניטלין בשבת ודלתות שיש להם בצדן עמהן ניטלין עימהן". אך **תוספות** חולקים בגירסת המשנה: "כל הכלים הניטלין בשבת דלתותיהן עמהם גרסינן. ולי"ג כל הכלים ניטלין, דטובא איכא דאין ניטלין: כגון מסר הגדול ויתד של מחרישה דאפילו ר"ש מודה וכו'. וכגון תלתא בת תרי כורי דאסר רבה וכו' וכן חצוצרות לרבי יהודה, ונר ישן".

נחלקו רש"י ותוספות בגירסת המשנה: **רש"י** גרס "כל הכלים_ ניטלין בשבת_ דלתותיהן עימהם", ו**תוספות** גרסו "כל הכלים הניטלין בשבת, דלתותיהן עימהם". תוספות הוכיחו את גירסתם דישנם כלים רבים שאינם ניטלים, וצ"ב לפי גירסת רש"י. **הר"ן על הרי"ף** כתב על דברי התוספות: "ואין צריך לכך דשפיר גרסינן כל הכלים ניטלין בשבת דכיוון דקתני ודלתותיהן עימהן שפיר משמע דלא מיירי אלא בכלים העשויים להצניע בהן שמלאכתן להיות, ועיקר חידושה דתנא משום שריותא דדלתות הוא, וכן מטיין דברי רש"י שכתב וכו'". אך ק"ק על תירוץ זה דמנלן דמתני' מיירי רק בכלים שמלאכתן להיות ודילמא מיירי נמי בכלי כגון כספת דהוי מוקצה, ויש ליישב.

אולם עפמשי"כ מתורץ הדבר דכוונת המשנה לפי רש"י אינה שכל דבר שהוא כלי מותר בטלטול כפי שהבינו התוספות, או כל כלי שיש לו דלת מותר בטלטול, אלא כוונת המשנה שכל דבר שיש עליו תורת כלי ניטל בשבת. ולק"מ קושיית תוספות דכל הדברים האסורים בטלטול כגון מוקצה מחמת חסרון כ"ס אין עליהם שם כלי, ודו"ק.

5. מוקצה מחמת חסרון כ"ס

בגמרא (קנו): "אבל מוקצה מחמת חסרון כ"ס אפילו ר"ש מודה, דתנן: כל הכלים ניטלין בשבת, חוץ ממסר הגדול ויתד של מחרישה".

מכך שיתד של מחרישה הוא מוקצה מחמת חסרון כ"ס מוכח דגם לר"ש הוי מוקצה. וצ"ב מנלן דמתני' ר"ש היא, ודילמא רבי יהודה היא. ופירש ר"ח (לעיל קכג): מדתנן סתמא אלמא אפילו ר"ש מודה בזה. אך **רש"י** אצלנו כותב: "כל הכלים ניטלין- ואפי' מלאכתן לאיסור ורבי שמעון היא". רק בניגוד לר"ח מסביר דהמשנה איננה גם ר"ש מכך שנכתבה בסתמא, אלא אדרבה היא מתני' ר"ש בלבד, וצ"ע דהרי גם רבי יהודה מודה דכלי שמלאכתו לאיסור מותר לצוגו"מ וא"כ מנלן דהיא ר"ש בדווקא. ודוחק

לומר דהוי ב' חלקים: דבתחילה כתב דאפילו כשמל"א, ואח"כ הוסיף דזה ר"ש וידעינן זה בסתמא. דמלבד דלא משמע כן מפשט לשונו, מדוע לו להזכיר דמדובר אפילו בכלי שמל"א?
אולם ע"פ דרכנו א"ש דמכך שאמרה המשנה 'כל הכלים ניטלין' משמע אפילו כלי שמשמש כולו לאיסור, וזו כוונת רש"י באומרו "מלאכתן לאיסור" שכולה משמשת לאיסור דזוהי מלאכתה כמו שהוכחנו לעיל, וא"כ לרבי יהודה הוי מוקצה, אך לר"ש כיוון שלא דחאה בידיים לא הוי מוקצה, וא"כ אדרבה, ע"כ שהמשנה היא ר"ש בדווקא, והלכך מוכח דמודה ר"ש במוקצה מחמת חסרון כיס דאיתא שם דיתד של מחרישה אסור בטלטול לצוגו"מ.

ז. שיטת הרשב"א

אחרי שהסברנו את שיטת רש"י, נותר להתבונן בראשונים נוספים ולהבין החילוק ביניהם.
המאירי והרשב"א (לו.) מסבירים ג"כ כמו רש"י דשופר הוי כלי שמלאכתו לאיסור, וחצוצרות הם כלי שכל מלאכתו לאיסור ובזה נחלקו ר"י ור"ש. המאירי אזיל לשיטתו בזה במוקצה מחמת חסרון כיס שביאר כמו רש"י, וא"כ משמע לכאורה דס"ל ג"כ דגדר מוקצה הוא הפקעת תורת כלי מהחפץ, אך צ"ב האם סברת הרשב"א היא כסברת רש"י או דחילוק אחר יש ביניהם, ולשם כך נבחן את הסוגיות:

1. קרני דאומנא

אמרה הגמרא (קנד):

"אמר רב הונא היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ומתיר החבלים והשקין נופלים, והאנן תנן נוטל את הכלים הניטלין בשבת? כי קאמר רב הונא בקרני דאומנא דלא חזיא ליה"

כלומר, ר"ה עסק דווקא בכלים שמקיזים בהם דם שהם מוקצה מחמת מיאוס. והקשו **הראשונים** דכיוון דהלכה כר"ש דלית ליה מוקצה מחמת מיאוס, מדוע אסור לטלטל את כלי ההקזה בידיים?
ותירצו דבזה אפילו ר"ש מודה כיוון שאינו ראוי לכסויי בה מנא כי מיאוסו גדול.
ומקשה הגמרא: "הא קא מבטל כלי מהיכנו? בשליפי זוטרי. מיתיבי וכו' מהו דתימא להפסד מועט נמי חשוור, קמ"ל". ודווקא בשליפי זוטרי מותר שאם ירצה יוכל לנער את הכרים וליטלם, אך בשליפי רברבי אסור. והקשה **הרשב"א**:

"וא"ת שליפי רברבי נמי יביא כרים ויניח תחתין, ואי משום ביטול כלי מהיכנו, לכשיצטרך לכרים יסלק שליפין ביד, דהא כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטל לצוגו"מ וכו'? וראיתי להר"ז הלוי ז"ל שכתב דכל שאינו ראוי בשום צד לטלטלו לצורך גופו, אין מטלטלין אותו לצורך מקומו. ואינו מחוור בעיני וכו' ונראה לי שאלו היו שליפי רברבי מוטלין ע"ג כרים וכסתות א"נ ע"ג הקרקע והוא צריך למקומו, מטלטלים לצורך מקומו. אבל להביא כרים וכסתות לכתחילה ולשים תחתיהם כדי שיטלטלם ביד לאחר מכן לצורך מה שעשינו לו מקום בידיים, לא. שאינו בדין דמה שהוא אסור לטלטלו נסבב ונגרום אנו לטלטלו ממש בידיים וכו'".

מבואר דנחלקו בדין כלי שמלאכתו לאיסור שאין לו שום תשמיש היתר לצורך גופו, האם מותר לטלטלו לצורך מקומו. ואזלי לשיטתם מסוגיית 'חצוצרות' דלפי בעל המאור אסור לטלטלו גם לצורך מקומו, ולפי הרשב"א אפילו שא"א לטלטלו לצורך גופו מותר לטלטלו לצורך מקומו.
הרשב"א מוכיח את דבריו מדעת רבי נחמיה: "ואינו מחוור בעיני שהרי לרבי נחמיה כלי שמלאכתו לאיסור אין ראוי לטלטלו לצורך גופו כלל, לפי שאין כלי ניטל לדידה אלא לצורך תשמישו המיוחד לו בלבד, ואפילו כן לצורך מקומו מטלטלין אותו". וצ"ב כיצד יענו בעל המאור ותוספות על קושייתו.

2. היתר טלטול לרבי נחמיה

לשם כך אנו צריכים להיכנס לסוגיא שם (קכד.):

"כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך ר' נחמיה אומר אין ניטלין אלא לצורך וכו' אלא אמר רבא לצורך דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופו בין לצורך מקומו, שלא לצורך ואפי' מחמה לצל. ודבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו אין, מחמה לצל לא. ואתא רבי נחמיה למימר ואפילו דבר שמלאכתו להיתר לצורך גופו ולצורך מקומו אין, מחמה לצל לא".

ופרש"י (וכך סובר הרשב"א) דבכלי שמל"ה מתיר רבי נחמיה רק לצורך תשמישו המיוחד לו ולא לכל צו"ג, וסובר רבא שמותר אף לצורך מקומו דגם הוא חשיב כתשמיש המיוחד לו, אך בכלי שמלאכתו לאיסור אסור לצו"ג לגמרי שהרי תשמישו המיוחד לו הוא של איסור.

ולעניין טלטול כשמל"א לצורך מקומו נחלקו **הראשונים** בדעת רש"י:

הרמב"ן והרשב"א כתבו: "ונמצא לפי דברי רש"י ז"ל דכלי שמלאכתו לאיסור אינו ניטל כלל לצורך גופו לפי שאינו מיוחד אלא למלאכת איסור, אבל לצורך מקומו ניטל שהרי נטילתו בתשמיש המיוחד לו".

אך דעת **התוספות** (ר"ת- הביאו הרשב"א): "אבל ר"ת פירש דלדברי רש"י ז"ל דלרבי נחמיה אין כלי שמלאכתו לאיסור מיטלטל כלל ואפילו לצורך מקומו, דאינו תשמיש המיוחד לו".

אך **ר"ת** עצמו (לו. ד"ה הא רבי נחמיה) סובר דרבי נחמיה מתיר לא רק לתשמיש המיוחד לו, אלא לכל תשמיש שרגילים לעשות בו בחול.

בעל המאור (קכב): טוען אף יותר מכך, דס"ל שרבי נחמיה מתיר אף תשמיש שאין עושים אותו אלא לפרקים רחוקים. (שיטה נוספת בסוגיא היא שיטת **הרמב"ן** שרבי נחמיה מתיר כל צורך גופו כל עוד אינו משנה אותו למלאכה אחרת כלומר בקורנס מותר רק לשבור בהיתר, אך אסור לישוב עליו).

ולפ"ז קושיית הרשב"א שהקשה דלרבי נחמיה אפי"ג דאסור לצו"ג בכ"ז לצו"מ מותר לטלטלו, אינה קשה לדעת בעל המאור משום שהוא מפרש בניגוד לרשב"א ורש"י שמפרשים שרבי נחמיה מתיר בכשמל"א רק לצורך מקומו, דלדעתו רבי נחמיה מתיר גם לצורך גופו בשכמל"א ולכן שרי לטלטל גם לצורך מקומו.

3. מחלוקת אביי ורבא בגזירת כלים

ואזלי נמי לשיטתם האם כלי שמל"א מותר בטלטול לצו"מ לדעת רבי נחמיה בגמרא (קכג): דנחלקו שם אביי ורבא בהיתר טלטול כשמל"א: לדעת אביי מותר לטלטל רק לצורך גופו, אך לצורך מקומו אסור לטלטל, ורבא סובר שמותר בטלטול אף לצורך מקומו. הקשה אביי "איתיביה אביי מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה ואם לאו אין מטלטלין אותה הכא במאי עסקינן מחמה לצל".

והקשו **תוספות** (ר"ת לדרכנו) מדוע לא תירץ רבא כמו רבה לעיל דברייתא דמדוכה רבי נחמיה היא ולכן אסור לטלטלה אם אין עליה שום. ונדחקו לתרץ "ורבא לא בעי לשנויי כר' נחמיה דלית הלכתא כוותיה".

אך לפי **רש"י והרשב"א** דכשמל"א לדעת רבי נחמיה מותר בטלטול לצורך מקומו אפי"ג לכך, אלא הטעם שלא תירץ רבא דברייתא היא רבי נחמיה כיוון שאכתי יהיה קשה מדוע אסור לטלטל את המדוכה ממקום למקום לצורך מקומו. ולכן הוצרך רבא לתרץ דמיירי מחמה לצל.

אך צ"ע על הרשב"א מסוגיית "שרגא דנפטא" (מו.):

"א"ר יהודה שרגא דמשחא שרי לטלטולה דנפטא אסור לטלטולה, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו דנפטא נמי שרי לטלטולה". כלומר נחלקו רב יהודה עם רבה ורב יוסף האם לדעת ר"ש מותר לטלטל שרגא דנפטא שהוא מאוס ביותר. וממשיכה הגמרא: "רב אויא איקלע לבי רבא הוה מאיסן בי כרעיה בטינא אתיבי אפוריא קמיה דרבא, איקפד רבא בעא לצעוריה, א"ל: מ"ט רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו שרגא דנפטא נמי שרי לטלטוליה? א"ל הואיל וחזיא לכסויי בה מנא. אלא מעתה כל צרורות שבחצר מטלטלין הואיל וחזיא לכסויי בהו מנא? א"ל הא איכא תורת כלי עליה, הני ליכא תורת כלי עליה. מי לא תניא, השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הנטלים בחצר ואמר עולא מה טעם הואיל ואיכא תורת כלי עליה, הכא נמי הואיל ואיכא תורת כלי עליה".

כלומר הטעם שרבה ורב יוסף מתירים לטלטל שרגא דנפטא הוא רק בצירוף ב' דברים:

א. שלחפץ יהיה תורת כלי, ב. שיהיה ראוי לכסויי בה מנא, ואחד בלא השני אינו מועיל (ולכן כתבו הריטב"א והר"ן שגם לשירים ונזמים בעינן שיהיו לכסות כלים, ודוחק קצת מצד המציאות). ולכאוף מוכח מפשט הסוגיא כדברי בעל המאור דכל שאי אפשר להשתמש לצורך גופו שא"א אפילו לכסות בו כלים, אסור לטלטלו לצורך מקומו. וצ"ע כיצד הרשב"א שסובר דכלי שאסור לטלטל לצו"ג, בכ"ז מותר בטלטול לצו"מ יסביר סוגיא זו. ואפשר היה בדוחק להסביר שאחר שרבא הקשה על רב אויא מצרורות שבחצר, אין כוונת תשובת רב אויא לומר שצריך בנוסף לכסויי בה מנא גם תורת כלי, אלא שמספיק תורת כלי בלבד. ואף שקצת דוחק הוא בלשון הגמרא, מ"מ מצד הסברא מסתבר לומר כן דקשה לומר שצמיד ושרשרת ראויים לכסויי בהו מנא. אך א"א לומר כן, מאחר והרשב"א להדיא (קנד: ד"ה כי קאמר הובא לעיל) כתב דשרגא דנפטא חזי לכסויי בה מנא כלומר ורק מפני כך מותרת בטלטול.

ולכן ביאר התהילה לדוד (רס"ו, ח' עיי"ש בכל מש"כ) דע"כ שרגא דנפטא מותר לטלטל לצורך מקומו, אע"ג דהוי מוקצה מחמת מיאוס ואינו ראוי לכסויי בה מנא כיוון דסו"ס תורת כלי עליו, וכל מה שנחלקו רבה ורב יוסף עם רב יהודה הוא האם מותר בטלטול מחמה לצל, דלפי רבה ורב יוסף כיוון שראוי לכסויי בה מנא מותר בטלטול מחמה לצל, ורב יהודה ס"ל דלא חשיב ראוי לכסויי בה מנא וכיו"ב!

אך אכתי צ"ב דאע"ג דראוי לכסויי בה מנא ולכן לא חשיב כמוקצה מחמת מיאוס, אך מ"מ הוי כשמל"א ויהא אסור לטלטלו מחמה לצל אפילו לדעת ר"ש. וביאר התהילה לדוד דהרשב"א אזיל לשיטתו דנר הוי כלי שמל"ה²⁶ בריש פרק הכלים (קכב:), דז"ל:

"ויש מקשים היכא קאמר רב יהודה דדבר שמלאכתו לאיסור דאינו ניטל כלל והא איהו הוא דאמר בשלהי פרק כירה גבי נר דמשחא שרי דנפטא אסיר? ותירצו דשאני נר שהוא אינו משמש מלאכת איסור אלא נעשה בסיס לנר ושמן ופתילה והיינו נמי טעמא דפמוטות וכו"ו".

אך לכאורה אין מוכרח מכאן דזו דעת הרשב"א משום דהרשב"א מקשה על כך: "אבל מ"מ עדיין קשה וכו' וי"ל דהנהו לבתר דשמעה להא מרבה אמרינהו, דהא אותבה רבה ואיתותב". ולפי"ז א"צ לתירוץ דנר הוי

²⁶ בהגדרה זו יש חידוש גדול, דאע"פ שהנר אינו כלי שמלאכתו לאיסור, אך מ"מ אינו כלי שמלאכתו להיתר וצ"ל אסור בטלטול. ומבואר דצריך סיבה חיובית כדי לאסור לטלטל, דההבנה הפשוטה היא שנחמיה אסר את הכל והתיר רק כשמל"ה לטלטל מחמה לצל, אולם מהרשב"א חזינן שנחמיה לא הצריך סיבה חיובית כדי להתיר אלא רק חוסר סיבה שלילית (ועיין חת"ס קכג.).

כשמל"ה, וא"כ אפשר דס"ל דנר הוי כשמל"א. אך לקמן (קנד:) מבואר להדיא דהוי כשמל"א, דז"ל: "ק"ל קרנא דאומנא נמי חזי לכסויי בה מנא, דהו"ל כשרגא דנפטא דשרינן אליבא דר"ש בשלהי פרק כירה וכו' וי"ל דקרנא דאומנא מאיס טפי משרגא דנפטא ולא חזי לכסויי ביה מנא כלל", ובהמשך כותב הרשב"א דקרני דאומנא הוי כשמל"א ומותר לצורך מקומו, וא"כ שרגא דנפטא הוי כלי שמלאכתו להיתר ומותר מחמה לצל.

ח. ההבדל בין רש"י לרשב"א

ובהשקפה ראשונה היה נראה לי שרש"י ס"ל כמו הרשב"א ויסבור כוותיה בכל מחלוקות הנ"ל. אך א"א לומר כן משום שרש"י חולק על הרשב"א לגבי נר וס"ל דנר הוי כשמל"א, דהרי ביארנו לעיל דרש"י ס"ל דקינה של תרנוגלין הוי כשמל"א וא"כ ה"ה נר, דהוי אותו עניין שאין הם עצמם עושים תשמיש איסור, אלא משמשים בסיס לאיסור. ולפי"ז צ"ע כיצד רש"י יסביר את סוגיית 'שרגא דנפטא' ומדוע שרגא דנפטא דלא חזי לכסויי בה מנא אסור לטלטל לצורך מקומה ומ"ש מחצוצרות.

עוד צ"ע שיטת הרמב"ן (קנד: ד"ה כי קאמר) דהבאנו לעיל קושיית הראשונים מדוע קרני דאומנא אסור לטלטל לצורך גופו ומקומו, ותירץ הרמב"ן שם: "אבל השתא דאמרן דלא חזייאן ליה כלל ולית בהו תורת כלי, שאינן ניטלין לא לצורך גופן ולא לצורך מקומו וכו'", ובפשטות תירץ כבעל המאור דכיוון דאסור לצורך גופו, אסור נמי לצורך מקומו. ולפי"ז צ"ע כיצד הסביר בדעת רש"י (קכד. ד"ה א"ל רבא, והסכים לעצם הסברא) דאע"ג דרבי נחמיה אוסר לטלטל כשמל"א לצו"ג, בכ"ז מתיר לצו"מ, דז"ל (קכד. ד"ה ומיהו): "ואם תאמר כיוון דלצורך גופו אסור, אף לצורך מקומו אסור, שלא מצינו היתר יותר בצורך מקומו מצורך גופו. י"ל דאה"נ דלרבי נחמיה מצינו, לפי שאין משנין כלי ממלאכתו בשבת ולכן אסור לצורך גופו". וא"כ ישנה סתירה בדברי הרמב"ן.

והנראה בזה, דאם נתבונן נראה שיש חילוק לשונות בין דברי הרמב"ן הנ"ל לבין בעל המאור. דבעל המאור כתב גבי קרני דאומני: "וכיוון דלא חזו לצורך גופן לשום דבר, אף לצורך מקומו אינן ראויים לטלטל". כלומר בעל המאור תולה את היתר טלטול לצורך מקומו בטלטול לצורך גופו, אך הרמב"ן אינו תולה הדברים זה בזה ולפינו אפשר שיהיה מותר לטלטל לצורך מקומו אע"ג דלצורך גופו א"א לטלטל, אלא דהרמב"ן כתב שאם אינו ראוי לטלטל לצורך גופו פקע שם כלי מיניה ולכן אסור בטלטול לצורך מקומו.

ולפי"ז נראה לומר דהא דס"ל לרמב"ן דכלי שאינן ראוי לשום תשמיש בשבת, בטל תורת כלי מיניה, זה דווקא היכא שהייתה דחייה בידיים שהיה כלי והאדם השתמש בו והמאיס אותו עליו ועכשיו לא חזי למידי וגם דחאו בידיים ולפיכך הוי מוקצה. אך היכן שלא הייתה דחייה בידיים אלא שרק חכמים אסרו עליו להשתמש לא פקע שם כלי מיניה ומותר בטלטול לצורך מקומו!

ומתורץ גם הקושיא הראשונה כיצד יסביר רש"י את סוגיות 'קרני דאומנא' ושרגא דנפטא, דנראה דזוהי ג"כ שיטת רש"י דיש לחלק בין כלי שאין לו תשמיש היתר מחמת צורתו ועניינו, לבין כלי שמצד צורתו ועניינו ראוי לתשמיש אחר ורק האדם מואס בו ודוחה אותו בידיים ומקצה דעתו מיניה. דבחצוצרות שלא הייתה דחייה מותר לטלטל לדעת ר"ש לצורך מקומו דרק אינם ראויים לשימוש, ואילו בקרני דאומני וכן בשרגא דנפטא שלא רק שאינם ראויים לשימוש אלא שהאדם דחאם בידיים אסור לטלטל לצורך מקומו כיוון שפקע שם כלי מהם. ורק אם יהיו ראויים לכסויי בה מנא כלומר שיהיו ראויים לשימוש יהיו מותרים בטלטול כיוון שאז לא יפקע מהם תורת כלי.

ולפי"ז בשיריים ונזמים בניגוד לדברי הריטב"א והר"ן לעיל שצריך שיהיו ראויים לכסויי בה מנא, לפי רש"י א"צ כיוון שבהם לא נעשתה דחייה בידיים אלא נחשב כמו חצוצרות. וביאור הסוגיא הוא כך:

"רב אויא איקלע לבי רבא הוה מאיסן בי כרעיה בטינא אתיבי אפריא קמיה דרבא, איקפד רבא בעא לצעוריה, א"ל: מ"ט רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו שרגא דנפטא נמי שרי לטלטוליה? א"ל הואיל וחזיא לכסויי בה מנא (וכיוון שיש לה עוד תשמישים לא פקע תורת כלי מיניה דעדין חזי למידי מצד האדם). אלא מעתה כל צורות שבחצר מטלטלין הואיל וחזיא לכסויי בהו מנא? א"ל הא איכא תורת כלי עליה, הני ליכא תורת כלי עליה. מי לא תניא, השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הנטלים בחצר ואמר עולא מה טעם הואיל ואיכא תורת כלי עליה (דהטעם שמותר לטלטל הוא רק משום שעדיין תורת כלי עליהם ואע"פ שאינם ראויים לשימוש ואפילו לכסויי בה מנא, בניגוד לריטב"א לעיל, מ"מ כיוון שלא דחאם בידיים תורת כלי עליהם ולכן מותרים בטלטול), הכא נמי הואיל ואיכא תורת כלי עליה (דאע"פ שדחאם בידיים מ"מ כיוון דחזי לכסויי בה מנא הרי חזי למידי ואיכא תורת כלי עליהם)"²⁷.

היוצא דלפי רש"י אנו מגדירים מוקצה מחמת מיאוס כדחייה בידיים, ולפי"ז נחלקו הרשב"א ורש"י. דלפי רש"י כל דבר שדחאו בידיים ולא חזי למידי פוקע תורת כלי מיניה והוי מוקצה, אך רואים דהרשב"א ס"ל דאע"ג דלא חזי למידי ודחאו בידיים בכ"ז מותר לטלטל קרני דאומנא ושרגא דנפטא לצורך מקומו. כלומר בניגוד למה שהעלנו בתחילה דהרשב"א ורש"י בחדא מחתה מחתינהו, מתבאר דהרשב"א פליג על רש"י, ולפי"ז צ"ב מה סברתו בזה והלא פקע תורת כלי מהחפץ (דאין נראה לומר שיחלקו האם 'המאסת חפץ' נחשבת כדחייה בידיים).

ואפשר לתרץ דהרשב"א ס"ל דצורך מקומו נחשב כחלק מתשמישי החפץ דמלבד השימוש שיש לאדם בגופו של החפץ יש לו שימוש נוסף שנקרא מקום החפץ. והטעם להגדיר את המקום כחלק מתשמיש החפץ ולא כחלק מתשמיש הבית נראה לומר דאין הכוונה דזה תשמיש של החפץ דהלא לא נעשה אלא לצורך המקום שבו החפץ נמצא ולא לגבי החפץ עצמו, אלא דכיוון דכדי להשתמש במקום נצרך להזיז את החפץ לכן נחשב הדבר כשימוש בחפץ משום שצריך להזיז אותו ולא מסח דעתיה מיניה. וכיוון שכך האדם לא הסיח דעתו מכל תשמישי החפץ ולפיכך החפץ אינו מוקצה. ולפי"ז א"צ לומר דהרשב"א ס"ל כמו רש"י והמאירי דגדר מוקצה הוא להפקיע תורת כלי מהחפץ ורק לא פקע ממנו כיוון דעדין חזי למידי, אלא אפשר דס"ל כמו תוספות והמאור בהבנת גדר מוקצה דכל שמסיח דעתו מהדבר הוי מוקצה, אך לא נחשב שהסיח דעתו מחפץ כיוון שיש לו עדין תשמיש של מקומו דגם הוא מיקרי תשמיש, ודו"ק.

ואף מסתבר לומר כן, דהרי הוכחנו בתחילת המאמר דהרשב"א סובר דכשמל"א יסודו מדין מוקצה, ואי ס"ל דהגדר הוא ביטול תורת כלי כמו רש"י מדוע אסור לטלטל שופר מחמה לצל והרי תורת כלי עליו.

²⁷ אך לפ"ז צ"ע דהרמב"ן (סד: ד"ה אמר רב) כותב להדיא דהטעם דמותר לטלטל שיריים ונזמים הוא משום דחזי לכסויי בה מנא. ולפמ"ש כ כיוון דלא דחאו בידיים אפילו אינם ראויים לשום תשמיש לא פקעה תורת כלי מהם ומותרים בטלטול. ולכן באמת צריך לחלק לדעת הרמב"ן באופ"א ויש חילוק בין היכא שהחפץ אינו ראוי לשימוש כבין מחמת מיאוס בין מחמת עצמותו דאז אמרינן דבטל תורת כלי מיניה לבין היכא שהחפץ ראוי לשימוש אלא דחכמים אסור לטלטל לצורך תשמישו וכ"אריא רביע עליה' דבזה לא בטל תורת כלי מיניה ומותר לטלטל לצורך מקומו.
יש להדגיש כמובן דאף שלכא' ברמב"ן חילוק זה אינו נכון, מ"מ ברש"י וודאי נ"ל שזו כוונתו וכמו שטרחנו להוכיח.